

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

Τεύχος Β΄

Β΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

1ος τόμος

**Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό
Ινστιτούτο : Κώστας Μπαλάσκας,
Σύμβουλος Π.Ι.**

**Επιμέλεια έκδοσης
Πολυτίμη Γκέκα**

**Επιμέλεια εξωφύλλου:
Βάσω Αβραμοπούλου**

**Εικόνα εξωφύλλου: Κωνσταντίνος
Παρθένης (1878-1967)
Το λιμάνι της Καλαμάτας (1911)
Εθνική Πινακοθήκη**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

**Ομάδα Εργασίας Υπουργείου
Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης
και Θρησκευμάτων**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

**Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ**

1ος τόμος

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

**Χρίστος Καγκκαράς (γεν. 1918),
Τοπίο (λεπτομέρεια)**

ΝΕΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΑΠΟ ΤΟ 1880 ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ αρχίζουν να διαφοροποιούνται και η ποίηση και η πεζογραφία στρέφονται προς άλλες κατευθύνσεις και χρησιμοποιούν νέα εκφραστικά μέσα. Ο καινούργιος αυτός προσανατολισμός δεν είναι τυχαίος. Θα πρέπει να συσχετιστεί με την εσωτερική αναδιάρθρωση του κράτους που παρατηρείται από το 1881 και ύστερα, οπότε η κυβέρνηση, αυτοδύναμη πια, πέρασε στα χέρια του Χαρίλαου Τρικούπη. Κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται συντονισμένη ανορθωτική προσπάθεια με στόχο την εκβιομηχάνιση της χώρας, την ενίσχυση της οικονομίας και την εξυγίανση της δημόσιας ζωής, καθώς επίσης και τη δημιουργία αναπτυξιακών έργων κοινής

ωφέλειας, όπως η διάνοιξη του ισθμού της Κορίνθου, η επέκταση του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου, η κατασκευή λιμενικών και εγγειοβελτιωτικών έργων κ.ά. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, καθώς επίσης και τη μετατόπιση του πληθυσμού της υπαίθρου προς το αστικό κέντρο με την ανάλογη δημογραφική τους επέκταση. Τη μεγαλύτερη όμως πληθυσμιακή ανάπτυξη σημείωσε η Αθήνα, που από 45.000 κατοίκους το 1870, ξεπέρασε τις 180.000 το 1896.

Η μετασχηματιστική αυτή τάση της ελληνικής κοινωνίας υπαγόρευσε τη δημιουργία εργοστασίων στο μεγάλο κέντρο και την ίδρυση σχολείων εξάλλου η έκδοση ολοένα και περισσότερων περιοδικών και εφημερίδων στην περίοδο αυτή

αποδεικνύει πως το έντυπο έχει περάσει πια στη ζωή των κατοίκων των μεγαλουπόλεων.

Με τις εσωτερικές αυτές ανακατατάξεις θα πρέπει να συσχετιστούν και τα γεγονότα που συνέβησαν στον εθνικό τομέα. Με τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως (1881) παραχωρούνταν στην Ελλάδα η Θεσσαλία και η Άρτα, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα και την ανάλογη αύξηση του πληθυσμού και της καλλιεργήσιμης γης.

Με την εσωτερική αναδιάρθρωση συμβαδίζει επίσης και η δημιουργική προσπάθεια για μια πιο συγχρονισμένη πνευματική ζωή. Τη μια πλευρά καλύπτει η στροφή προς τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και η ανάπτυξη της Λαογραφίας (Νικόλαος Πολίτης) και την άλλη ο αγώνας για την επικράτηση της δημοτικής

γλώσσας, κυρίως μετά το 1888, οπότε εκδόθηκε το Ταξίδι μου του Ψυχάρη.

Και τα δύο αυτά κινήματα της δεκαετίας του '80 θα αποτελέσουν τα κυριότερα χαρακτηριστικά στοιχεία της ποίησης και ιδίως της πεζογραφίας που αυτή την εποχή σημειώνει αλματώδη ανάπτυξη.

Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Η πεζογραφία στην περίοδο αυτή κινείται στο χώρο της ηθογραφίας. Με τον όρο ηθογραφία εννοούμε τη στροφή των λογοτεχνών προς την ύπαιθρο με στόχο την περιγραφή και απεικόνιση των ηθών και εθίμων του ελληνικού λαού. Η στροφή αυτή είχε ως αποτέλεσμα να συνδεθεί η λογοτεχνία με τη λαϊκή ψυχή, να γραφούν πρωτότυπα έργα προσαρμοσμένα στη σύγχρονη ζωή και να

δημιουργηθεί έτσι εθνική πεζογραφία, απαλλαγμένη από τη δουλική μίμηση ξένων προτύπων. Εξάλλου η ανάπτυξη της λαογραφίας, που είχε ως στόχο τη συγκέντρωση και τη μελέτη δημοτικών τραγουδιών, παραμυθιών και άλλων ανάλογων μνημείων του λόγου, καθώς επίσης και την κατάγραφή παραδόσεων, συνηθειών, εθίμων και άλλων λαϊκών εκδηλώσεων, της έδωσε πλούσιο υλικό για εκμετάλλευση.

Έτσι οι συγγραφείς, στην προσπάθειά τους για μια ολοένα και πιο πιστή αναπαράσταση και απεικόνιση της ζωής της υπαίθρου, έδωσαν στο έργο τους ρεαλιστικό και νατουραλιστικό χαρακτήρα. Η στροφή αυτή θα πρέπει να συσχετιστεί και με την επίδραση που άσκησε το πολύκροτο μυθιστόρημα του Αιμ. Ζολά η Νανά, που τόσο

θόρυβο ξεσήκωσε στην εποχή τον για το τολμηρό του περιεχόμενο. Χαρακτηριστικά δείγματα ρεαλιστικής πεζογραφίας αυτής της περιόδου με νατουραλιστικά στοιχεία αποτελούν ο Ζητιάνος (1896) του Ανδρέα Καρκαβίτσα (1866-1922), Η φόνισσα (1903) του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911) κ.ά.

Ωστόσο η προσκόλληση στην ειδυλλιακή ζωή της υπαίθρου έφερε κάποια στασιμότητα στον πεζό λόγο. Οι πεζογράφοι, καθώς αντλούσαν τις υποθέσεις των έργων τους από την ιδιαίτερη πατρίδα τους (ο Κρυστάλλης από την Ήπειρο, ο Βλαχογιάννης από τη Ρούμελη, ο Κονδυλάκης από την Κρήτη κ.ά.), ήταν επόμενο να δώσουν στο έργο τους τοπικό χαρακτήρα και να τραπούν προς την εθιμογραφία και το λαογραφισμό. Την ανανέωση

του πεζού λόγου θα επιχειρήσουν λίγο αργότερα ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης (1872-1923) και ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος (1868-1920).

Το δρόμο για την καλλιέργεια του ηθογραφικού διηγήματος άνοιξε ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1909) με το έργο του Λουκής Λάρας (1879), γι' αυτό και θεωρείται ο προδρομικός πεζογράφος της λεγόμενης «γενιάς του 1880». Την πραγματική όμως ώθηση έδωσαν δυο άλλα φιλολογικά γεγονότα που συνέβησαν το 1883: το πρώτο είναι η δημοσίευση των αποκαλυπτικών για την εποχή τους διηγημάτων του Γεωργίου Βιζυηνού (1849-1896) Το αμάρτημα της μητρός μου και Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου, και το δεύτερο η διεξαγωγή του πρώτου στο είδος του διαγωνισμού «προς συγγραφήν ελληνικού διηγήματος»,

που προκήρυξε το περιοδικό Εστία. Η Εστία (1876-1895) είναι το κυριότερο περιοδικό της εποχής και συνδέεται στενά με τη γέννηση και την καταξίωση του νεοελληνικού διηγήματος. Στο αίτημά της για συγγραφή πεζών, που ήταν και γενικότερο διάχυτο αίτημα, έσπευσαν να ανταποκριθούν όλοι σχεδόν οι λογοτέχνες, με αποτέλεσμα μέσα σε λίγα χρόνια, εκτός από το Βικέλα, το Βιζυηνό και τον Παπαδιαμάντη, να εμφανιστούν και όλοι οι άλλοι πεζογράφοι της εποχής: Ανδρέας Καρκαβίτσας, Γεώργιος Δροσίνης, Ιωάννης Κονδυλάκης, Μιχαήλ Μητσάκης, Γρηγόρης Ξενόπουλος κ.ά.

Από τις αρχές του αιώνα μας η πεζογραφία, όπως και η ποίηση, αρχίζει να αποδεσμεύεται από τα παλαιότερα πρότυπα και να ανανεώνεται. Η εποχή αυτή συνοδεύεται κι

από κάποια ιστορικά γεγονότα, όπως είναι ο Μακεδονικός Αγώνας (1903 κ.εξ.), το κίνημα στο Γουδί (1909), οι νικηφόροι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-13) ως αντιστάθμισμα της ντροπής του '97, ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914-18), ο Διχασμός και τέλος η Μικρασιατική καταστροφή (1922), με τα τεράστια προβλήματα που συσσωρεύσε στη χώρα μας. Στην πολιτική ζωή κυριαρχεί το όνομα ενός νέου πολιτικού, του Ελευθέριου Βενιζέλου.

Στο χώρο της πεζογραφίας τώρα δεσπάζουν κυρίως δυο συγγραφείς: ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης και ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος, στο έργο των οποίων είναι έκδηλος ο κοινωνικός προβληματισμός. Η ίδια τάση παρατηρείται και στο έργο του Δημοσθένη Βουτυρά (1871-1958), ο οποίος αντλεί κυρίως τα θέματά του

από τις φτωχογειτονιές και τις από-
μερες συνοικίες των αστικών κέ-
ντρων, και επίσης του Κώστα Παρο-
ρίτη (1878-1931). Στο ίδιο κλίμα κι-
νείται περίπου και ο Πέτρος Πικρός
(1900-1957). Εδώ εντάσσονται χρο-
νικά και οι «ελληνοκεντρικοί» πεζο-
γράφοι Περικλής Γιαννόπουλος
(1872-1910) και Ίων Δραγούμης
(1878-1920) και ακόμα η Πηνελόπη
Δέλτα (1874-1941), ο Πλάτων Ροδο-
κονάκης (1883-1919) και κυρίως ο
Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957),
παρόλο που το κύριο αφηγηματικό
του έργο το έδωσε μετά το 1945.

Άλλα Είδη

Παράλληλα προς την πεζογραφία
και την ποίηση καλλιεργείται το
θέατρο και η κριτική.

1. Το θέατρο. Η ρεαλιστική τάση της
«γενιάς του '80» είχε την απήχησή

της και στο θέατρο. Αν στην πεζογραφία άσκησε μεγάλη επίδραση ο Ζολά και ο Ντοστογιέφσκι, στο θέατρο βρίσκει κανείς έντονες τις επιδράσεις του Ίψεν και του Ντ' Ανούτσιο. Το λογοτεχνικό αυτό είδος ουσιαστικά εγκαινιάστηκε με τα κωμειδύλλια Η τύχη της Μαρούλας (1889) και Ο Αγαπητικός της Βοσκοπούλας (1891) του Δημ. Κορομηλά (1850-1898). Με την πάροδο τον χρόνου παρουσιάζονται θεατρικά έργα: του Γρηγόριου Ξενόπουλου (1867-1951) Το μυστικό της κοντέσας Βαλέραινας κ.ά., του Παντελή Χορν (1880-1941) Το Φιντανάκι, του Σπύρου Μελά (1883-1966) Το κόκκινο πουκάμισο, του Δημήτρη Μπόγρη (1890-1964) Τ' αρραβωνιάσματα, του Κ. Χρηστομάνου (1867-1911) Τρία φιλιά κ.ά. Ο Χρηστομάνος μάλιστα έδωσε σημαντική ώθηση στο νεοελ-

ληνικό θέατρο και με τη δημιουργία της Νέας Σκηνής, που άρχισε να λειτουργεί από το 1901. Η Νέα Σκηνή μαζί με το Βασιλικό Θέατρο προώθησαν σημαντικά τη θεατρική κίνηση τον τόπου στις αρχές τον αιώνα, ανάδειξαν ηθοποιούς και εννόησαν τη συγγραφή θεατρικών έργων προορισμένων για τη σκηνή.

2. Η κριτική. Με συναίσθηση ευθύνης καλλιεργείται τώρα και η κριτική που γίνεται από τις στήλες των περιοδικών *Εικονογραφημένη Εστία*, *Η Τέχνη*, *Τα Παναθήναια*, *Ο Νουμάς*, *Νέα Ζωή (Αλεξάνδρεια)* κ.ά. Ανάμεσα στους κριτικούς ξεχωρίζουν ο Κωστής Παλαμάς, ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο Ηλίας Βουτιερίδης, ο Άριστος Καμπάνης, ο Γιάννης Αποστολάκης, ο Φώτος Πολίτης, ο Μάρκος Αυγέρης, ο Κώστας Βάρναλης κ.ά. Ο Βουτιερίδης και ο Καμπά-

νης έγραψαν επίσης και Ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ενώ οι άλλοι, εκτός από σύντομες κριτικές, άφησαν και συνθετότερα κριτικά έργα με φιλολογικό ενδιαφέρον (π.χ. Αποστολάκης, Η ποίηση στη ζωή μας· Βάρναλης, Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική κ.ά.).

Το Μυθιστόρημα

Όταν μιλάμε για μυθιστόρημα εννοούμε συνήθως κάποια ιστορία που αναφέρεται στις περιπέτειες ενός ατόμου μέσα στην κοινωνία. Το άτομο αυτό, που το ονομάζουμε βασικό ήρωα του μυθιστορήματος, δίνει τη δική του ερμηνεία για τον κόσμο, τον παρουσιάζει δηλαδή ως εμπειρία προσωπική.

Το μυθιστόρημα, όπως και το διήγημα άλλωστε, προϋποθέτει ένα

μύθο με ορισμένη πλοκή, καθώς επίσης και άλλα, εκτός από το βασικό ήρωα, πρόσωπα. Μύθος είναι η υπόθεση τον μυθιστορήματος, που την πλάθει με τη φαντασία τον ο μυθιστοριογράφος, βασισμένος όμως στην εμπειρία της ζωής. Τα άλλα πρόσωπα που σχετίζονται με τον ήρωα του μυθιστορήματος αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, το πλαίσιο της ιστορίας και δείχνουν την ποικιλία των τύπων, που απαρτίζουν την ανθρώπινη κοινωνία. Η σχέση του βασικού προσώπου με αυτά, οι συγκρούσεις και οι διαφορές τους ως προς το χαρακτήρα, την ψυχολογία, τη νοοτροπία ή την ιδεολογία χρησιμεύουν στο μυθιστόρημα για να διαγράψουν καθαρότερα το χαρακτήρα του ήρωα, φωτίζοντας ορισμένες πλευρές του,

να τον ολοκληρώσουν δηλαδή ως πρόσωπο λογοτεχνικό.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά είναι λίγο πολύ κοινά και στο διήγημα. Η διαφορά όμως που παρουσιάζει το μυθιστόρημα από το διήγημα τοποθετείται στην έκταση της αφηγηματικής ύλης, στην πλοκή και στο πλάτος της σύνθεσης καθώς και στην ποικιλία των προσώπων και των καταστάσεων. Γενικά ο μυθιστοριογράφος μάς αποκαλύπτει μια πλούσια εμπειρία ζωής που προχωρεί σε μεγαλύτερο πλάτος και βάθος σε σύγκριση με το διήγημα.

Η μορφή του μυθιστορήματος, η αρχιτεκτονική του δηλαδή σύνθεση, καθορίζεται από τις περιπέτειες του βασικού ήρωα, τη δράση και το χώρο στον οποίο εξελίσσεται ο μύθος. Ο μυθιστοριογράφος για τη σύνθεση του μύθου του χρησιμο-

ποιεί ορισμένους αφηγηματικούς τρόπους, τους οποίους είναι πολύ χρήσιμο να εξετάσουμε.

Αφηγηματικοί τρόποι

Οι αφηγηματικοί τρόποι που θα εξετάσουμε στην πεζογραφία είναι κοινοί και για την αφηγηματική ποίηση. Όταν μελετούμε ένα λογοτεχνικό έργο –πεζό ή έμμετρο– είναι πολύ χρήσιμο να προσδιορίζουμε με ακρίβεια κάθε φορά την ταυτότητα του αφηγητή, να αναγνωρίζουμε δηλαδή το πρόσωπο που μιλάει σε κάθε περίπτωση. Με αυτόν τον τρόπο θα παρατηρούμε την οπτική γωνία από την οποία εξετάζεται ένα ζήτημα και θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε το νόημα του λογοτεχνικού έργου που μελετούμε.

Τις βασικές διακρίσεις σχετικά με την αφηγηματική ποίηση έκαναν ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης. Οι όροι διήγησις ή απαγγελία και μίμησις, τους οποίους χρησιμοποίησαν οι δύο φιλόσοφοι (Πλάτωνα Πολιτεία Γ', 392d-394b και Αριστοτέλη Ποιητική 1448α, 20-24) δεν ισχύουν μόνον για την ποίηση αλλά και για την πεζογραφία. Στη διήγηση υπάρχει ένας αφηγητής που αφηγείται κάποια ιστορία με τη δική του φωνή. Στη μίμηση προσποιείται τη φωνή άλλου ή άλλων πλαστών προσώπων και αφηγείται με αυτή ή δημιουργεί ένα μεικτό τρόπο, όπου η βασική φωνή είναι του αφηγητή, αλλά κατά καιρούς παρεμβάλλονται άλλες φωνές που εισάγονται αυτόλεξει. Η μίμηση δημιουργεί στο δράμα ή στο διήγημα και το μυθιστόρημα το διάλογο και, αν πρόκειται να

παρασταθεί μια μόνο φωνή, το δραματικό μονόλογο (όπως π.χ. οι μονόλογοι στο δράμα).

Ας εξετάσουμε τώρα πιο λεπτομερειακά τις περιπτώσεις όπου έχουμε διήγηση και μίμηση στην πεζογραφία.

α) **Διήγηση.** Σ' αυτή ακούμε την ιστορία από μια απρόσωπη φωνή, δηλαδή από κάποιον αφηγητή που έχει αφομοιώσει στο λόγο του όλες τις άλλες φωνές που περιέχονται στην αφηγηματική του ύλη, αποκλείοντας την αυτολεξεί αναφορά στο λόγο των άλλων προσώπων η φράση π.χ. «Ο Κώστας είπε: Θέλω...» θα πλαγιάσει στη διήγηση και θα γίνει: «Ο Κώστας είπε ότι θέλει...». Στην περίπτωση δηλαδή αυτή ο πεζογράφος αφηγείται την ιστορία σε τρίτο πρόσωπο από την οπτική γωνία ενός παντογνώστη

παρατηρητή, που τα βλέπει όλα, ακόμη και τις σκέψεις των ανθρώπων. Η παράσταση της ιστορίας είναι υποκειμενική.

Ο τρόπος αυτός προκάλεσε ορισμένες εύλογες απορίες: αμφισβητήθηκε η ικανότητα ενός μυθιστοριογράφου να ξέρει τόσο βαθιά την ανθρώπινη ψυχή, τα κίνητρα των πράξεων, τα κοινωνικά ήθη και τους θεσμούς, γιατί κι αυτός είναι ένας άνθρωπος με περιορισμένες γνώσεις, με πάθη προσωπικά, όπως όλοι οι άνθρωποι, και γνώμη υποκειμενική. Πώς είναι λοιπόν δυνατό να εκφράσει περισσότερα από όσα ο ίδιος έχει δει και έχει ζήσει;

Οι παλαιότεροι μυθιστοριογράφοι που χρησιμοποίησαν αυτό τον τρόπο της αφήγησης φόρτωναν τα κείμενα τους με σχόλια και εξηγήσεις. Επίσης ανέλυαν εξαντλητικά

τα ελατήρια των πράξεων των ηρώων. Οι καταχρήσεις αυτές στη σύγχρονη πεζογραφία τείνουν να εξαλειφθούν.

β) Μίμηση: Μίμηση έχουμε στις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις:

1) Όταν αφηγείται ένα πλαστό πρόσωπο, δηλαδή φανταστικό, συνηθέστερα σε πρώτο πρόσωπο. Το πλεονέκτημα της αφήγησης σε πρώτο πρόσωπο είναι ότι χαρίζει στο λόγο του αφηγητή αμεσότητα. Ακόμη ο λόγος του έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας. Το μειονέκτημα όμως είναι ότι ο συγγραφέας με τον τρόπο αυτό μπορεί να μεταδώσει την περιορισμένη εμπειρία ενός μόνο προσώπου. Γιατί ένα πρόσωπο δεν μπορεί να τα ξέρει όλα.

Είναι δυνατόν όμως και στην περίπτωση αυτή η αφήγηση να γίνεται σε τρίτο πρόσωπο, από την

οπτική γωνία ενός ήρωα. Και ο τρόπος αυτός έχει τους ίδιους περιορισμούς ως προς τη μετάδοση πείρας, τους οποίους επισημάνσαμε στη αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο.

2) Μεικτός τρόπος· σ' αυτόν υπάρχει ένας αφηγητής (είτε απρόσωπος είτε πλαστός), αλλά η αφήγηση του διακόπτεται με την παρεμβολή άλλων προσώπων που διαλέγονται σε ευθύ λόγο. Έχουμε δηλαδή συνδυασμό αφήγησης και διαλόγου. Αυτό το βλέπουμε στα περισσότερα διηγήματα και στο μυθιστόρημα.

3) Διάλογος: εδώ απουσιάζει εντελώς ο αφηγητής. Είναι μια τεχνική καθαρά θεατρική. Χρησιμοποιείται όμως κάποτε και στο σύγχρονο διήγημα (Διάβασε για παράδειγμα το διήγημα του Στρ. Τσίρκα, Μνήμη).

Ας ανακεφαλαιώσουμε τώρα σχηματικά τους τρόπους της αφήγησης:

Αφηγείται

1) Ένας απρόσωπος αφηγητής με τη δική του φωνή - Διήγηση

2) Ένα πλαστό πρόσωπο

3) Εναλλάσσεται η αφήγηση με το διάλογο

} **Μίμηση**

4) Υπάρχει μόνο διάλογος

Αν συγκρίνουμε τώρα προσεκτικά τους τέσσερις παραπάνω τύπους της αφήγησης, θα παρατηρήσουμε ότι στην πρώτη περίπτωση (1) έχουμε την υποκειμενικότερη παρουσίαση του μύθου, αφού την παρακολουθούμε μέσω ενός απρόσωπου αφηγητή. Στις άλλες περιπτώσεις (2-4) η ιστορία που παρουσιάζεται αντικειμενικοποιείται σταδιακά. Είναι σαν να στήνεται απέναντι στα μάτια του αναγνώστη, ο οποίος την παρακολουθεί, όπως θα παρακολουθούσε π.χ. οποιαδήποτε σκηνή στο δρόμο.

Ο συγγραφέας αλλάζει τους παραπάνω τύπους της αφήγησης στο διήγημα ή στο μυθιστόρημα με οποιαδήποτε ποικιλία και συχνότητα βρίσκει αναγκαία. Η ποικιλία της εναλλαγής των αφηγηματικών τρόπων αντιστοιχεί με την ποικιλία με την οποία ο ζωγράφος αλλάζει τα βασικά χρώματα της παλέτας του σε έναν πίνακα. Ο τόνος επομένως και ο χαρακτήρας μιας σύνθεσης, ρυθμίζεται από το συγγραφέα με την εκλογή που κάνει ανάμεσα στους παραπάνω τύπους της αφήγησης.

Ο αφηγητής – Εστίαση

Σχετικά με τον αφηγητή υπάρχει μια σαφής διάκριση με κριτήριο τη συμμετοχή του ή μη στην ιστορία την οποία αφηγείται. Έτσι έχουμε τις δυο μεγάλες κατηγορίες αφηγητών:

α) τον δραματοποιημένο αφηγητή που είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας (το βασικό ή κάποιο από τα δευτερεύοντα). Συνήθως αφηγείται σε πρώτο γραμματικό πρόσωπο και β) τον μη δραματοποιημένο ή απρόσωπο αφηγητή που αφηγείται σε τρίτο γραμματικό πρόσωπο. Για καθεμιά από τις δύο αυτές διακρίσεις υπάρχουν υποκατηγορίες.

Όλες οι σχετικές κατηγορίες που χρησιμοποίησε η αγγλοσαξωνική κριτική αμφισβητήθηκαν από ορισμένους θεωρητικούς (Genette κ.ά.), γιατί παρατήρησαν ότι το πρόσωπο του οποίου η οπτική γωνία κατευθύνει την αφηγηματική προοπτική μπορεί να είναι διαφορετικό από το πρόσωπο που αφηγείται. Και πιο απλά: αυτός ο οποίος βλέπει και αυτός που μιλάει μπορεί να είναι διαφορετικά πρόσωπα. Γι' αυτό πρό-

ΤΕΙΝΑΝ ΤΗΝ ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΟΠΤΙΚΗ ΓΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΟΡΟ ΕΣΤΙΑΣΗ (focalisation). Διακρίνουν τους ακόλουθους τρεις τύπους εστίασης:

- 1. αφήγηση χωρίς εστίαση ή βαθμός μηδέν εστίασης που αντιστοιχεί με την αφήγηση από παντογνώστη αφηγητή,**
- 2. αφήγηση με εσωτερική εστίαση ή όραση από πίσω, όπου αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας και γι' αυτό έχει περιορισμένο γνωστικό πεδίο και**
- 3. αφήγηση με εξωτερική εστίαση ή όραση απ' έξω, όπου ο αφηγητής ξέρει λιγότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας τα οποία εμφανίζονται να δρουν μπροστά στα μάτια του αναγνώστη (ή θεατή) χωρίς να ξέρει τις προθέσεις και τα αισθήματά τους (έργα μυστηρίου, αστυνομικές, κινηματογραφικές ταινίες τρόμου κ.ά.).**

Ρεαλισμός και νατουραλισμός

Όταν λέμε ότι κάποιος είναι ρεαλιστής εννοούμε, με την κοινή σημασία που αποδίδουμε στην έννοια, ότι ο άνθρωπος αυτός είναι προσγειωμένος στην πραγματικότητα, ότι ξέρει τι θέλει και δεν κάνει όνειρα που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν. Ο ρεαλισμός όμως είναι και όρος της φιλοσοφίας και της αισθητικής. Ως τάση της αισθητικής το ρεαλισμό τον συναντούμε στην παγκόσμια λογοτεχνία από την αρχαιότητα ακόμη. Χαρακτηριστικό του γνώρισμα είναι, σύμφωνα με μια πολύ διαδεδομένη πίστη, ότι ο καλλιτέχνης στο έργο του πρέπει να αποδώσει πιστά την πραγματικότητα.

Στη ρεαλιστική γραφή, που μας ενδιαφέρει εδώ, ο συγγραφέας τηρεί μια στάση αντικειμενική απέναντι

στα γεγονότα που διηγείται· πρόθεσή του είναι να τα εκθέσει, να τα παρουσιάσει με πειστικότητα. Αυτός είναι ο λόγος που αποκλείει τα συναισθήματά του από τη διήγηση, τις κρίσεις και την προσωπική ερμηνεία για τα γεγονότα. Με αυτό τον τρόπο δίνει στον αναγνώστη την αίσθηση ότι συμμετέχει και ο ίδιος, ότι παρακολουθεί τα γεγονότα να ξετυλίγονται μπροστά του. Αυτή την εντύπωση έχουμε π.χ. όταν διαβάζουμε Όμηρο. Και από την άποψη αυτή μπορούμε να εντάξουμε όχι μόνο τον Όμηρο, αλλά και όλη την αρχαία λογοτεχνία στο ρεαλισμό. Άλλωστε η αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι η τέχνη είναι μίμηση προϋποθέτει μια βάση ρεαλιστική.

Ο ρεαλισμός όμως, ως συγκεκριμένη τεχνοτροπία στο μυθιστόρημα, ξεκινάει από τη Γαλλία το δεύτερο

μισό του 19ου αι. με το Φλωμπέρ και συνεχίζεται ως σήμερα. Περιλαμβάνει πολλές τάσεις. Συνήθως όταν μιλάμε για ρεαλιστικό μυθιστόρημα εννοούμε την τάση ορισμένων συγγραφέων να απεικονίσουν πιστά την πραγματικότητα. Η άποψη αυτή όμως δεν είναι απόλυτα σωστή. Βέβαια ο μυθιστοριογράφος αντλεί την ύλη του βιβλίου του από την πραγματικότητα. Ανάμεσα όμως στα πραγματικά γεγονότα και στο λογοτεχνικό έργο έχει παρεμβληθεί ένα άτομο, ο μυθιστοριογράφος. Τα πραγματικά γεγονότα δεν μεταφέρονται αυτούσια, αλλά μετασχηματίζονται από το δημιουργό του λογοτεχνικού έργου. Αυτά θα συγκινήσουν τον ψυχισμό του συγγραφέα και ανάλογα με το βαθμό της συγκίνησης, τη δύναμη της φαντασίας και την ιδιαιτερότητα της προσωπικό-

τητάς του θα μεταμορφωθούν σε έργο τέχνης. Επηρεάζονται συνεπώς από τους οραματισμούς του συγγραφέα, τις επιθυμίες του, τις προκαταλήψεις και τις ιδέες του. Ο ρεαλιστής μυθιστοριογράφος δεν επιδιώκει να μας δώσει μια φωτογραφική αναπαράσταση της ζωής, αλλά κάποια άποψη της, με πληρότητα, ζωντάνια και πειστικότητα.

Ο βασικός ήρωας ενός ρεαλιστικού μυθιστορήματος παρουσιάζεται ως τύπος ενός συγκεκριμένου πολιτισμού. Δεν είναι πιστή αντιγραφή ενός συγκεκριμένου ατόμου, αλλά έχει επινοηθεί από τη φαντασία του δημιουργού του. Είναι ένας τύπος πλαστός, όπως λέμε. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι είναι και εξωπραγματικός. Η τέχνη του λόγου, είπε ο Αριστοτέλης, δεν έχει σκοπό «τα γινόμενα λέγειν»

δεν επιδιώκει δηλαδή να διηγηθεί γεγονότα πραγματικά –αυτό είναι έργο της ιστορίας– αλλά γεγονότα που θα μπορούσαν να συμβούν «κατά το εικός και το αναγκαίον»· δηλαδή η αφηγηματική τέχνη πρέπει να παρουσιάζει τα γεγονότα με τρόπο που να μπορεί να μας πείσει ότι έτσι έπρεπε να συμβούν και κατά κανόνα έτσι συμβαίνουν στην πραγματικότητα.

Βασικό κριτήριο για την αξία ενός ρεαλιστικού μυθιστορήματος είναι το αν κατορθώνει ο μυθιστοριογράφος να δώσει στο πλαστό πρόσωπο ή σε μια φανταστική κατάσταση μια εντύπωση αλήθειας. Σ' αυτό ακριβώς βασίζεται και η δύναμη του ρεαλιστικού μυθιστορήματος.

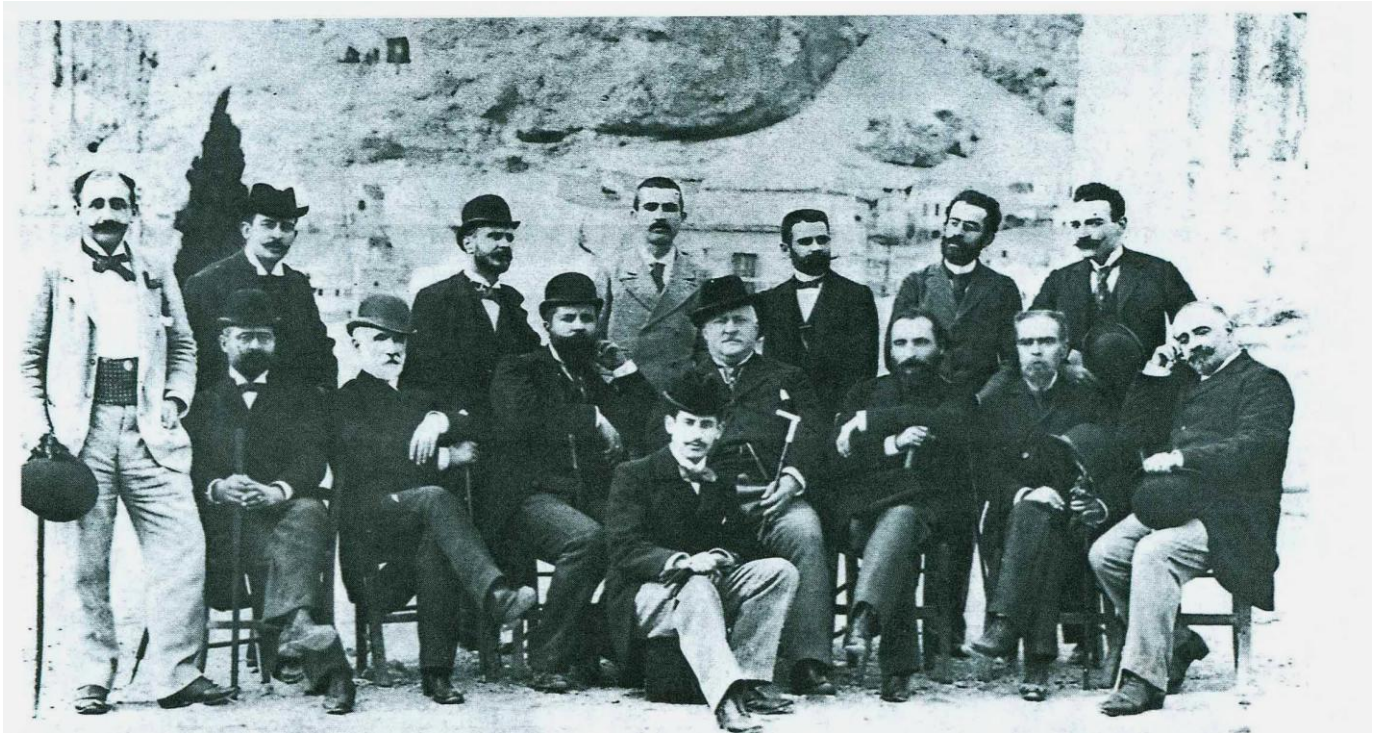
Τα βασικά χαρακτηριστικά του ρεαλισμού μπορούμε να τα συνοψίσουμε στα εξής:

- α) δείχνει μια τάση προς την αντικειμενικότητα**
- β) αφήνει τα γεγονότα να μιλήσουν μόνα τους**
- γ) παρουσιάζει κοινές εμπειρίες και**
- δ) επιλέγει κοινά θέματα.**

Ένα άλλο κοινό γνώρισμα του ρεαλισμού είναι ότι τηρεί κριτική στάση απέναντι στην κοινωνία. Η κριτική του στάση διαμορφώνεται από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες της ζωής. Ο ρεαλιστής μυθιστοριογράφος ενδιαφέρεται λιγότερο για τα ηρωικά κατορθώματα και τις περιπέτειες και περισσότερο για τις καθημερινές πράξεις και τα καθημερινά επεισόδια. Αντιμετωπίζει κριτικά τις συμβατικές αξίες και τοποθετεί τους ήρωες του στα θύματα της κοινωνίας.

Ο νατουραλισμός είναι εξέλιξη του ρεαλισμού. Εισηγητής του ήταν ο Γάλλος μυθιστοριογράφος Αιμίλιος Ζολά. Και τα δύο ρεύματα έχουν ορισμένες ομοιότητες μεταξύ τους, αλλά έχουν και βασικές διαφορές. Ο νατουραλιστής μυθιστοριογράφος, όπως και ο ρεαλιστής, τείνει σε μια μιμητική απεικόνιση της πραγματικότητας και επιλέγει κοινά θέματα από την καθημερινή ζωή. Ο νατουραλιστής όμως ξεκινά από ορισμένες θέσεις: μελετά την ηθική συμπεριφορά των προσώπων, για να δείξει ότι είναι δέσμιοι εξωτερικών δυνάμεων και εσωτερικών παρορμήσεων. Οι εξωτερικές δυνάμεις, φυσικές και κοινωνικές, περιορίζουν την ελευθερία τους. Οι εσωτερικές πάλι παρορμήσεις, όπως είναι το γενετήσιο ένστικτο, η πείνα, η σκληρότητα και

η μοχθηρία, αφαιρούν από τον άνθρωπο την ιδιότητα του λογικού και ηθικού όντος και τον υποβιβάζουν στο επίπεδο των κατώτερων ζώων. Παρουσιάζουν ακόμη οι νατουραλιστές τη συμπεριφορά του ανθρώπου ως αποτέλεσμα διαθέσεων της στιγμής ή κληρονομικών παρορμήσεων. Επιλέγουν προκλητικότερα θέματα και επιμένουν στην εξονυχιστική περιγραφή, στη φωτογραφική λεπτομέρεια.

«Ο κύκλος της Εστίας».

**Από αριστερά, οι όρθιοι: Γιάννης
Ψυχάρης, Δημήτριος Κακλαμάνος,
Γεώργιος Κασδόνης, Γιάννης
Βλαχογιάννης, Κωστής Παλαμάς,
Γεώργιος Δροσίνης, Γρηγόριος
Ξενόπουλος. Οι καθιστοί: Θεόδωρος
Βελλιανίτης, Περρής, Νικόλαος Γ.
Πολίτης, Στέφανος Στεφάνου,
Μίκιος Λάμπρος, Γεώργιος Σουρής,
Εμμανουήλ Ροΐδης, Εμμανουήλ
Λυκούδης.**

**Γεώργιος Ιακωβίδης (1853-1932),
Κοιμωμένη ανθοπώλις,
Εθνική Πινακοθήκη**

Γεώργιος Βιζυηνός

Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου (απόσπασμα)

ΣΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ αυτό ο Βιζυηνός περιγράφει την εναγώνια αγάπη της μητέρας για τον ξενιτεμένο της γιο και την οδύνη και την απελπισία της για τον ανεξήγητο θάνατο του άλλου της γιου. Η επιστροφή του ξενιτεμένου γλύκανε κάπως τον καημό της, αλλά δεν ήταν δυνατό να εξαλείψει τη διάθεσή της για εκ-δίκηση. Όλες όμως οι προσπάθειές της να βρεθεί και να τιμωρηθεί ο φονιάς ήταν άκαρπες και η μητέρα εξορκίζει τα παιδιά της να μην αφήσουν τον αδελφό τους ανεκδίκητο.

Στη φάση αυτή της ιστορίας εμφανίζεται η Τουρκάλα με το γιο της

τον Κιαμήλη (το γεγονός περιγράφεται λεπτομερειακά στο απόσπασμά μας), που προσφέρεται να βοηθήσει και τους φιλοξενεί στην πρωτεύουσα, όσο κρατάνε οι αναζητήσεις για την ανακάλυψη του φονιά. Όμως και οι προσπάθειες αυτές δεν φέρνουν αποτέλεσμα. Το μυστήριο τέλος διαλευκαίνεται, όταν ο Κιαμήλης αφηγείται στο Γιωργή (το συγγραφέα) ότι σκότωσε επιτέλους το βρυκόλακα που δεν τον άφηνε να ησυχάσει. Τι είχε συμβεί; Ο Κιαμήλης, αν και ήταν βέβαιος πως είχε σκοτώσει το φονιά του αδελφοποιού του, τον ταχυδρόμο Χαραλάμνη, τον έβρισκε διαρκώς μπροστά του και αποφάσισε να απαλλαγεί από το φάντασμα. Στη συνέχεια της αφήγησης αποκαλύπτεται ότι ο ταχυδρόμος τον οποίο σκότωσε ο Κιαμήλης

δεν ήταν ο Χαραλάμης αλλά ο Χρηστάκης που τον είχε αντικαταστήσει εκείνες τις μέρες στη δουλειά. Η αποκάλυψη είναι τρομερή και ο Κιαμήλης χάνει τα λογικά του. Παρακαλεί το συγγραφέα να μην το πει στη μητέρα του και όταν αποφυλακίζεται, γίνεται, για να εξιλεωθεί, άβουλος και άφωνος δούλος της και αφοσιώνεται στη δούλεψή της.

Ο μη γνωρίσας την αγαθοτάτην ταύτην μητέρα προ του θανάτου του υιού της, θα την εκλάβη ίσως ως γυναίκα τραχέος και σκληρού χαρακτήρος, αφού εγώ αυτός* εδυσκολευόμην πλέον να ανεύρω εν αυτή την άπειρον εκείνην φιλανθρωπίαν, ήτις την έκαμνε να

εγώ αυτός: εγώ ο ίδιος

φείδηται* και να συμπονή και αυτήν την άψυχον φύσιν, και ως εκ της οποίας δεν υπέφερε να ίδη ουδέ μίαν όρνιθα σφαζομένην. Διότι, ναι μεν, εκδίκησιν λέγουσα, ηννόει κυρίως δικαιοσύνην. Αλλά την δικαιοσύνην ταύτην δεν ηννόει άνευ προσωπικής αυτής ικανοποιήσεως προσμετρομένην μόνον υπό της απαθούς χειρός του νόμου. - Να τον ιδώ κρεμασμένον, έλεγε, να τραβήξω το σχοινί του και ύστερα ας αποθάνω!

Τόσον φρικαλέως επιθυμητή εφάινετο η εκδίκησις εις την φιλοστοργίαν της φυσικής και αμορφώτου γυναικός!

Τα ψυχρά της επιστήμης σκέμμα-
τα*, δι' ων εδοκίμαζον ενίστε να

φείδομαι: λυπάμαι, φροντίζω.
σκέμμα: σκέψη, συλλογισμός

καταπραύνω τας ορμάς της θερμής αυτής καρδίας, εξητμίζοντο πριν φθάσωσι τον σκοπόν αυτών, ως μικραί σταγόνες ύδατος, όταν πίπτωσιν επί σφοδρώς φλεγομένης καμίνου. Ούτω και κατ' εκείνην την ημέραν. Όταν μετά μακράν διδαχήν περί της θέσεως των ατόμων απέναντι της δημοσίου δικαιοσύνης, τη υπεσχέθην ότι θα κινήσω πάντα λίθον προς εύρεσιν και τιμωρίαν του κακούργου,

- Ναι! είπε, μετά τινος αγρίας εντρυφήσεως*. Να τον ιδώ κρεμασμένο, να τραβήξω το σχοινί του, και ύστερ' ας πεθάνω!

Αλλ' αίφνης εκρούσθη η θύρα, και, μετά προφανούς δυσαρρεσκείας είδε την καταξύριστον μορφήν του

**εντρυφήσεις: απόλαυση,
ευχαρίστηση.**

υπηρέτου ευσεβάστως παρακύπτουσαν* όπισθεν του θυροφύλλου.

- Τι τρέχει, Λουή; τον ηρώτησα εισερχόμενον.

- Μία Τούρκισσα, απήντησεν υποκλινόμενος προ της συνωφρυωμένης* μητρός μου, μία Τούρκισσα προς επίσκεψιν.

- Προς επίσκεψιν ημών; Δεν είναι δυνατόν! Θα έχης λάθος, Λουή, πήγαινε! Δεν γνωρίζομεν καμμίαν Τούρκισσαν. Αλλ' ενώ τον απέπεμπον ούτω, χάριν της μητρός μου, ηκούσθη ταραχή εν τω διαδρόμω και φωναί ως εριζόντων.* Ο Λουής υπεκλήθη εκ νέου όσον οίον

παρακύπτω: σκύβω πλάγια και κοιτώ.

συνωφρυωμένος:

κατσουφιασμένος.

ερίζω: φιλονικώ.

τε βαθέως, όπως με πείση, ότι ημείς
ήμεθα οι ζητούμενοι. Αλλ' αίφνης η
θύρα ανοίγει μετά φοβερού
πατάγου, ωθήσασ' αυτόν να πέση
κατακέφαλα, ενώ μία γραία, σχεδόν
απερικάλυπτος Οθωμανίς
ερρίπτετο εις τους πόδας της
μητρός μου, μετά λυγμών και
δακρύων. Φαίνεται ότι οι έξω
υπηρέται τη εκώλυον την είσοδον
και εκ της απελπισίας αυτής εβίασε
την θύραν. Ο εμβρόντητος Λουής
επρόφθασε να συνέλθη και εκδιώξη
διά λακτισμών τον δειλώς
ακολουθούντα αυτήν υψηλότατον
λευκοσάρικον* «σοφτάν»*, αλλ' ο
αδελφός μου, παρεμβάς, ως τον
είδεν, επέπληξε τον υπηρέτην και
εισήγαγε μετά μεγάλης χαράς τον

λευκοσάρικος: με λευκό σαρίκι.
σοφτάς: Τούρκος ιεροσπουδαστής.

**ισχνόν και λευκόχλωμον εκείνον
Τούρκον, ως εάν ήτο ο οικειότατος
αυτώ φίλος.**

**- Είναι ο Κιαμήλης μας, είπεν,
επιδεικτικώς προς εμέ, και αυτή θα
είναι η μητέρα του!**

**Η μήτηρ μου μόλις και μετά βίας
απαλλαγείσα των περιπτυγμών*
της Οθωμανίδος, ητένισεν υψηλά
προς την συμπαθητικήν του σοφτά
μορφήν μετά παραδόξου στοργής,
και:**

**- Εσύ είσαι Κιαμήλη, παιδί μου; τον
ηρώτησε. Και πώς είσαι; Καλά; Δεν
σ' εγνώρισα με αυτή την φορεσιά
σου!**

**Ο Τούρκος έσκυψε μετά δακρύων
εις τους οφθαλμούς και λαβών εφί-
λησε την άκραν του φορέματός της.**

- Ο Θεός πολλά καλά να σε δίνη,

περιπτυγμός: εναγκαλισμός.

Βαλινδέ!* εἶπε. Μέρα νύχτα παρακαλώ να κόβη από τα χρόνια μου να βάζη στα δικά σου.

- Η μήτηρ μου εφάινετο υπερβολικά ευχαριστημένη· ο Μιχαήλος επήγε να τα χάση από την χαράν του, απευθύνων μυρίας ερωτήσεις και περιποιήσεις πότε εις τον ισχυροτενή εκείνον πρασινορασοφόρον και πότε εις την μητέρα του. Μόνον εγώ και ο Λουής ιστάμεθα άφωνοι και ενεοί.* Επί τέλους λαβών τον αδελφόν μου κατά μέρος,
- Έλα, άφησε τα γέλια σου, λέγω, και ειπέ μου τι συμβαίνει εδώ πέρα; Τι σας είναι αυτοί;

βαλινδέ: (λ. αραβική) μητέρα.

Ειδικά μητέρα σουλτάνου που είχε εξαιρετικές τιμές και προνόμια στα σουλτανικά παλάτια.

ενεός: άναυδος από έκπληξη.

- Τώρα θα σε το πω, είπεν ο αδελφός μου γελών έτι περισσότερον. Τώρα θα σε το πω. Πήγαινε, Λουή! δυο καφέδες γρήγορα! Μα κοίταξε, να μην τους κάμης πάλε σαν τα φράγκικά σου τ' αποπλύματα! Α-λά-τούρκο, και χωρίς ζάχαρη! Ακούς;

Και ταύτα λέγων εισήλθε μετ' εμού εις το προσεχές δωμάτιον.

- Αυτός είναι ένας Τούρκος, που τον εγιάτρευεν η μητέρα εφτά μήνες εις το σπίτι μας, και αυτή είναι η μάνα του, που ήλθε τώρα να της πει το σπολλάτη!* είπεν ο αδελφός μου, γελάσας προς μεγάλην μου έκπληξιν.

- Ένας Τούρκος, που τον εγιάτρευεν η μητέρα εφτά μήνας! Και από πότε έγεινεν η μητέρα νοσοκόμος των Τούρκων; ηρώτησα εγώ συνωφρω-

σπολλάτη: (εις πολλά έτη),
ευχαριστώ.

μένος εξ αγανακτήσεως. Πρέπει να σημειώσω, ότι ο Μιχαήλος εσυνείθιζε ν' αστείζηται επί των αδυναμιών της μητρός ημών, τόσω μάλλον ασμένως*, όσω μάλλον αγγογύστως και προθύμως τας επλήρονεν εκ του ιδίου του βαλαντίου. Τίποτε δεν τον ηυχαρίσκει τόσον, όσον να μιμήται την μητέρα μας, δρώσαν υπό την επήρειαν αδυναμίας τινός, της οποίας τα στοιχεία παρεμόρφου επί το κωμικώτερον κατά τρόπον όλως ίδιον αυτώ.* Η ανοχή της καλής μητρός, ήτις εγάλα και αυτή, οσάκις τον ήκουεν, ερρίζωσεν εν αυτώ έτι μάλλον* την κακήν ταύτην

ασμένως: ευχαρίστως, με
ευχαρίστηση.

κατά τρόπον όλως ίδιον αυτώ: με
δικό του, τελείως ξεχωριστό τρόπο.
έτι μάλλον: ακόμη περισσότερο.

συνήθειαν. Διά τούτο, όταν με είδεν
αγανακτούντα επί τω ακούσματι,
- Άκουσε να σε πω, μοι είπεν. Αν
εννοής να τα έχης έτσι κατεβα-
σμένα, δεν σε λέγω τίποτε. Θα μου
χαλάσης την ιστορία. Κάλλιο να την
αφήσουμε μίαν άλλην ημέρα, για να
γελάσεις και συ με την καρδιά σου,
να γελάσει κ' η μητέρα κομμάτι,
που τόσες ημέρες δεν εγέλασεν
ακόμη με τα σωστά της, η καημένη.
- Έλα! τω είπον τότε. Η μητέρα φαί-
νεται πολύ ευχαριστημένη από την
επίσκεψιν, και είναι όλως διόλου ε-
νασχολημένη με τους Τούρκους της,
που δεν ημπορώ να χωνέψω.
Ωσπου να πιουν τον καφέ τους και
να μας ξεφορτωθούν, ειπέ μου την
ιστορία.
- Άκουσε λοιπόν, μοι είπεν. Ηξεύρεις
πόσον η μητέρ' ανησυχούσεν όταν
έλειπες. Και δεν φθάνει που ανησου-

χούσεν εκείνη, μόνον δεν άφηνε και τον κόσμο στην ησυχία του. Ποιος περνά να τον σταματήσει μέσ' στον δρόμο· ποιος έφθασεν από πουθενά, να πα να τον ρωτήσει μη σε είδαν, μη σε άκουσαν. Την ξεύρεις. Ένα πρωί πρωί ετρυγούσαμε τα πεπόνια στο χωράφι. Έξαφνα βλέπει ένα διαβάτη που περνούσε. Δεν τον αφήνει να πάγει στη δουλειά του, μόνο τρέχει στην φράκτη:

- Ώρα καλή, θειε!
- Πολλά τα έτη, κυρά!
- Από την Ευρώπη έρχεσαι;
- Όχι, κυρά, από το χωριό μου. Και που είν' αυτή η Ευρώπη;
- Να, ξεύρω κι' εγώ; αυτού που είναι το παιδί μου. Δεν άκουσες να λένε τίποτε για το παιδί μου;
- Όχι, κυρά. Και πώς το λένε το παιδί σου;

- Αμ' ξέρω και 'γω μαθές; Ο νουνός του το βάφτισε Γιωργί, και πατέρας του ήτανε ο Μιχαλιός οπραματευτής, ο άνδρας μου. Μα κείνο, ακούς, επρόκοψε και πήρεν ένα όνομα από τα περιγραμμάτου* και τώρα, σαν το γράφουνε μέσ' σταις εφημερίδες, δεν ηξεύρω κι εγώ η ίδια, το παιδί μου είναι μαθές που λένε, ή κανέννας φράγκος!

- Την ιστορία, Μιχαήλε! την ιστορία του Τούρκου! διέκοψα εγώ ανυπομόνως.

- Στάσου δα! είπεν εκείνος. Η ιστορία ήλθεν ύστερ' από την κουβέντα. Ύστερ' από την κουβέντα, βλέπεις την μητέρα και κόφτει το πιο καλό, το πιο μεγάλο πεπόνι.

περιγραμμάτου: τα σχετικά με τη μόρφωση, τα γράμματα.

- Αμ' δεν παίρνεις κάνα πωρικό από τον κήπο μας, θειε;
- Ευχαριστώ, κυρά, δεν έχω τόπο να το βάλω.
- Δεν πειράζει, θειε, το καθαρίζω και το τρώγεις.
- Ευχαριστώ, κυρά, με κρατεί κοιλόπρονος.
- Έλα να χαρής, κάμε μου την χάρη. Γιατί, διές, έχω παιδί στην ξενιτιά, κ' έχω καρδιά καμμένη. Κι' αφού δεν μπορώ να το στείλω στο παιδί μου, φα' το καν του λόγου σου που είσαι ξένος. Ίσως το 'βρει κι' εκείνο από κανέναν άλλονε.

Ο άνθρωπος έχασε την υπομονή του.

- Ντζάνουν* καλά, χριστιανή για! μα σαν έχης παιδί στην ξενιτιά, τι σε φταίγω εγώ να βάλω, έτσι θεονήστι-

ντζάνουν: (λ. τουρκική) ψυχή μου.

κος, όλην αυτή την χολέρα μέσ' στο στομάχι μου! Μη θαρρής πως εβαρέθηκα την ζωή μου; Εγώ έχω γυναίκα που με καρτερά, κ' έχω παιδιά να θρέψω. Μα σαν θέλης και καλά να χρησιμοποιήσης το πεπόνι σου, στείλε το στου γερο-Μούρτου το χάνι. Εκεί κοντά ένας ξένος παλεύει με τον θάνατο, θερμασμένος εδώ και τρεις εβδομάδες. Άμα γευθή αυτήν την χολέρα, πίστεψέ με, θα γλυτώση και αυτός από την θέρμη και η θέρμη απ' αυτόνε.

- Τέλος πάντων! του είπα, ετελείωσαν τα επεισόδια; Άρχισε πλέον την ιστορία!

- Στάσου δα! απήντησεν εκείνος πειρακτικώς. Μήπως είμεθα εις την Ευρώπην που πουλούν το κρέας δίχως κόκκαλα; Σε λέγω την ιστορία καθώς εγένηκεν. Αν δεν σ'

αρέση, άφησέ την κατά μέρος. Πάμε να διούμε την χανούμισσα!

- Σε ήθελα να είσαι από πουθενά, εξηκολούθησεν έπειτα, να ιδής την μητέρα, όταν το άκουσε. – Χριστός και Παναγιά, παιδάκι μου! – Και έπεσε το πεπόνι από τα χέρια της, κι' έγινε σαν πίτα! Κ' έσιαξε το φακιόλι στο κεφάλι της, κ' επήρε τον δρόμο. Δηλαδή τα σπαρμένα και τ' άσπαρτα χωράφια κατ' ευθείαν για να φθάσει όσον το δυνατόν γρηγορότερα. Εγώ που την ήξευρα, την αφήκα να πάγει. Μα σαν επροχώρησε καμπόσο και είδε που δεν το εκούνησα, εγύρισε πίσω θυμωμένη, και:

- Τι χάσκεις απ' αυτού, μωρέ πολλακαμένε;* – εφώνασε. – Ε; φυλάγεις να το πω για να σαλέψεις;

πολλακαμένε: καημένε.

**Αν σε βαστά μην την ακολουθείς.
Θα ήταν καλή να με φακιολίσει* με
καμιά βωλάκα.* Αφήκα λοιπόν την
δουλειά μου, κι έπεσα καταπόδι της.
Που να την φθάσεις! Βρε αγκάθια,
βρε χανδάκια, βρε φράχτες – δεν έ-
βλεπε τίποτε. Τίποτε άλλο, παρά του
γερο-Μούρτου τον σκεπτό που εκοκ-
κίνιζε μακριά μέσ' στα σπαρμένα.**

**Σαν έφθασε κοντά, άρχισαν τα
γόνατά της να τρέμουν κι εκάθισε
σε μια πέτρα.**

**- Χριστός και Παναγιά, παιδάκι μου!
Και πώς δεν μου το είπες πως ήταν
ένας άρρωστος δωπέρα;**

**- Αμ' τι να σε το πω! Μήπως είσαι
γιατρός για να τον γιάνεις; Εκείνο,
ως και ο παπα-Δήμος, που τ'
άκουσε, δεν επήγε να τον δει. Γιατ'**

φακιολίζω: βάζω το φακιόλι.

βωλάκα: χοντρός βόλος από χώμα.

είναι, λέγει, Τούρκος, κι οι Τούρκοι δε πληρώνουν για ευχέλαιο.

- Τούρκος είπες; εφώναξε τότε, και ήλθεν ολίγο στην θωριά της. – Σαν είναι Τούρκος – Δόξα σοι ο Θεός! Είχα μια φοβέρα μήπως ήταν το Γιωργί μας!

- Κρίμα που δεν σου το είπα πρωτύτερα, μητέρα, να μη χαλάσεις του κόσμου τα χωράφια και να κάμεις τα πόδια σου κόσκινο μέσ' στ' αγκάθια. Από τη βία σου, μ' έκανες να πάρω τον δρόμο αζυπόλυτος. – Μα κείνη, στο μεταξύ, ξανακίνησε προς του Μούρτου το χάνι.

Εκεί που έπεσα πάλε καταπόδι της, κ' επήγα να πηδήξω ένα χανδάκι, ακούω κάποιον και βογκά. Στρέφω και θωρώ, ένας Τούρκαρος χαμαί, με κίτρινο πρόσωπο, με κόκκινα μάτια! Έτσι εύκολα που

**γελώ στη ζωή μου, ποτέ δεν
εγέλασα για άρρωστον άνθρωπο.**

**Κι εκείνη την ημέρα δεν ημπορέ-
σα να βασταχθώ, γιατί, δεν ηξεύρεις.
Εδώ ήταν μια βάτος, κι εδώ μια
αγριαγγινάρα. Κι ο Τούρκος, που
παράδερνε παραλαλώντας εις την
μέση, εγύριζε στη βάτο, και της
έκαμνε τεμενάδες, και την γλυκομι-
λούσε, και της έκαμνεν εργολαβία.
Εγύριζε στην αγριαγγινάρα κ' έτριζε
τα δόντια, κι αγρίευε τα μάτια, κι
εσήκωνε με βρισιές το χέρι του, να
της κόψει το κεφάλι! Τα μεγάλα του
λόγια από την μια και η αδυναμία
του από την άλλη ήτανε να σκάσεις
από τα γέλια. Μα σαν ήλθεν η μητέ-
ρα και με είδε, σου έκαμεν ένα θυμό!
ένα θυμό! Θεός να σε φυλάγει!
- Τι στέκεις και γελάς αυτού, βρε
χάχα; Ε; τι στέκεις και γελάς! Ο
άνθρωπος ψυχομαχά, και συ το**

χαίρεσαι; Πιάσ' από κεινά!

Φορτώσου τον στην ράχη σου!

- Καλέ, χριστιανή, αυτός είναι μιάμιση φορά μακρύτερος από μένα, πώς θέλεις να τον φορτωθώ στην ράχη μου!

- Πιάσ' απ' εκείνά, σε λέγω, γιατί ξέρεις;

Αν σε βαστά μην το κάμεις!

Έπιασα λοιπόν και με φόρτωσε τον Τουρκάλα στην ράχη μου κι επήραμε τον δρόμο.

Ο γερο-Μούρτος έλιαζε την κοιλιά του έξω από τη θύρα του χανιού. Σαν μας είδε, εγέλασε βαθιά μέσ' στον λαιμό του κι εφώναξεν;

- Ωρέ, δεν μου φορτώνεσαι κάλλιο κειο τον ψόφιο γάδαρο, για να κερδαίσεις καν τα πέταλά του, μόνο σκομαχάς έτσι στα χαμένα για να πας την λοιμική στο σπίτι σου;

Εγώ δεν απηλογήθηκα γιατί, καταλαμβάνεις, αναπνοή για χωρατά

δεν μ' επερίσσευε. Μα η μητέρα, την
ξεύρεις την μητέρα. Του εδιάβασε
τον εξάιμαλμο για την απονιά του!
Σαν τον εφέραμε στο σπίτι, εστρώ-
σαμε το στρώμα του Χρηστάκη και
τον επλαγιάσαμε. Ο Χρηστάκης ο
μακαρίτης εγύριζε τότε στα χωριά
της επαρχίας, με τες πραμάτειες
επάνω στ' άλογο. Ήτανε πριν
ανοίξει το μαγαζί του. Και σαν έμαθε
πως έχουμε τον άρρωστο εις το
σπίτι, επήγε κι έρριψε την κάπα του
εις της θειας μας το σπίτι, στο
Κρυονερό. Η μητέρα τον εμάλωνε
πάντοτε για τες ακαταστασίες του,
κι εκείνος ο μακαρίτης αφορμήν
εγύρευε για να ξωμένει, να ζει του
κεφαλιού του. Εφτά μήνες είχαμε
τον άρρωστο στο σπίτι, εφτά μήνες
δεν επάτησε το κατώφλιό μας.
Ώσπου αναγκάσθηκεν η μητέρα να

τον στείλει μαζί μου στην Πόλη,
πριν γιατρευθεί όλως διόλου.

- Και πώς είχε ξεπέσει στο χωριό
μας, ηρώτησα εγώ. Και πώς
συνέβη ν' αρρωστήσει;

- Χουμ! είπε ο αδελφός μου ξύων
την κεφαλήν του. Αυτό κι εγώ μό-
νον άκρες μέσες το γνωρίζω.

Μήπως μ' άφηκε μαθές η μητέρα να
τον ερωτήσω, καθώς ήθελα;

- Άνθρωποι είμεθα, έλεγε, και οι αρ-
ρώστιες είναι για τους ανθρώπους.
Αλίμονο σ' όποιον δεν έχει ποιος
να τον κοιτάξει! Και ποιος ηξεύρει,
αν αυτήν την ώρα και το Γιωργί μας
δεν είν' άρρωστο στην ξενιτιά, χωρίς
κανένα εδικό στο πλάγι του! Μην κά-
θεσαι λοιπόν και μου φιλορωτάς τον
άνθρωπο, μόνο γιάνε τον πρώτα!

Ο Κιαμήλης είναι καλός, πολύ
καλός ο καημένος, εξηκολούθησεν
ο αδελφός μου, και πολλές φορές

άνοιξε μονάχος του να με πει το πώς αρρώστησε. Μα όσες φορές το δοκίμαζε τότε ξανάπιανεν η θέρμη. Εδώ μας διέκοψεν εισελθούσα η μήτηρ μου μετά των ξένων της. Η κοντή και πως* εύσωμος Οθωμανίς είχε τακτοποιημένον το λευκότατον αυτής γιασμάκιον* και συνεκράτει επί το κοσμιώτερον τον μαύρον και μακρόν αυτής φερετζέν, υπό τον ποδόγυρον του οποίου μόλις έβλεπες τα μυτωτά και κίτρινα «παπούτσια» της. Αλλά βαθείαν εντύπωσιν μοι ενεποίησε τώρα η ωχρά και μελαγχολική του Κιαμήλ όψις, τα χαρακτηριστικά της οποίας μοι εφάνησαν τόσον ήμερα, τόσον

πως: κάπως.

γιασμάκιον: (λ. τουρκ.) σκέπασμα του προσώπου που άφηνε μόνο τα μάτια ακάλυπτα.

ηδέα* ὡστ' ἐκέρδισεν οὕτως εἰπεῖν
ἐξ ἐφόδου τὴν συμπάθειάν μου.
Τούτο δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν
τῆς μητρός, ἣτις ἐγνώριζε τὴν πρὸς
τοὺς Τούρκους ἀντιπάθειάν μου. Δι'
αὐτὸ ἀτενίσασα φιλοστόργως πρὸς
αὐτὸν ἐνῶ μοι τὸν παρουσίαζεν.
- Ὁ ἀρίσκος* ὁ Κιαμήλης!, εἶπεν,
εἶναι πολὺ, πολὺ καλὸ παιδί. Τρώ-
γει καὶ κόλλυβα· πίνει καὶ ἀγίασμα·
φιλά καὶ τοῦ πατῆρά τοῦ χέρι τι νὰ
κἀμει! Ὅλα γιὰ νὰ γειάνει.

Οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς μητρός τοῦ
ἐπληρώθησαν δακρύων. Μόλις δε
τοῖς ἀπέτεινα δύο τρεῖς λέξεις εἰς τὴν
γλώσσαν των, καὶ ἤρχισαν νὰ με
πληρώσιν εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν, ἐπαί-
νων καὶ ἐγκωμίων με τὰς γνωστός

ηδέα: γλυκά.

ἀρίσκος: (χαϊδευτικό) ὁ καημένος

εκείνας υπερβολάς της τουρκικής εθιμοτυπίας. Αλλ' η μήτηρ μου διακόψασα τον χείμαρρον της ρητορικής αυτών αποτόμως:
- Τώρα καθήστε, είπε, να διούμε τι θα κάνουμε. Η χανούμισσα, παιδί μου, έχει ένα γιο στον Ζαπτιέ,* που είναι από τους πρώτους ανακριτάδες. Της είπα την συμφορά που μας εγίνηκε· θα τον βάλει να μας εύρει τον φονιά! Η καημένη! δεν ηξεύρεις τι καλή που είναι! Τι κρίμα, που δεν το ήξευρα να έρθω προτύτερα στην Πόλη! Ως τα τώρα θα τον είχα τρεις φορές κρεμασμένο, και θα ήμουν απ' αυτή την μεριά τουλάχιστον ήσυχη!

ζαπτιές: (λ. τουρκ.) αστυνόμος, χωροφύλακας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μέσα από το διάλογο αποκαλύπτονται οι χαρακτήρες των προσώπων και η σχέση και οι δεσμοί ανάμεσά τους. Να τους βρείτε και να παρακολουθήσετε πώς γίνεται αυτό.
2. Στην πρώτη σελίδα του αποσπάσματος μας ο συγγραφέας προσπαθεί να καθησυχάσει τη μάνα του. Γιατί δεν μπορεί να το πετύχει;
3. Ποιον τρόπο ακολουθεί στην αφήγηση του ο αδελφός του συγγραφέα; Ποια είναι τα αποτελέσματα της μεθόδου αυτής;
4. Πώς κατορθώνει ο συγγραφέας να δημιουργήσει κωμική κατάσταση μέσα από την τραγικότητα του πληγωμένου Τούρκου;
5. Με ποιες φράσεις, στις δυο τελευταίες σελίδες, προοικονομεί ο συγγραφέας ότι ο Κιαμήλης είναι φονιάς;

Μοσκόβ - Σελήμ

Ο ΜΟΣΚΩΒ-ΣΕΛΗΜ είναι το τελευταίο διήγημα τον Βιζυηνού και πρωτοδημοσιεύτηκε το 1895 σε συνέχειες στην εφημερίδα Εστία. Το διήγημα χαρακτηρίζεται για την ψυχογραφική του δύναμη, την ανθρωπιά και τον πόνο για τον πάσχοντα άνθρωπο. Βασικό πρόσωπο είναι ένας κυνηγημένος και κατατρεγμένος Τούρκος, ο Σελήμ, που αφηγείται τις πίκρες και τις αδικίες που δοκίμασε στη ζωή του. Γι' αυτό και ο συγγραφέας δηλώνει από την αρχή ότι στο πρόσωπο του Τούρκου ήρωα του τίμησε «απλώς τον άνθρωπο», τον άνθρωπο ανεξάρτητα από φυλή και έθνος.

Ο αφηγητής ταξιδεύει με το συνοδό του στη Θράκη και φτάνει σε μια

περιοχή με πλούσια βλάστηση όπου υπάρχει μια πηγή, η Καϊνάρτζα. Εκεί συναντά για πρώτη φορά ένα μεσόκοπο, τον Μοσκώβ-Σελήμ, που έμενε σ' ένα ξύλινο σπιτάκι, σαν εκεί-να που βρίσκει κανείς στις ρωσικές στέπες. Ο Σελήμ τους πέρασε για Ρώσους και τους πλησίασε γεμάτος χαρά.

1

[Έχει μανία με τους Ρούσους]

- Ποίος κατοικεί εδώ; ηρώτησα τον εντόπιον συνοδόν μου.
- Ο Μοσκώβ-Σελήμ, απήντησεν αδιαφόρως εκείνος.
- Θα είναι κανείς Ρώσος που έμεινεν εδώ μετά τον τελευταίον πόλεμον;
- Το εναντίον. Είναι Τούρκος εντόπιος. Τον πήγαν στην Ρωσία αιχμάλωτο, και δεν μας έκαμε

την χάρη να μη γυρίσει πίσω. Είναι εφτάψυχος άνθρωπος!

- Πώς είναι εφτάψυχος;

- Να· χτυπιέται τώρα κι εικοσιπέντε χρόνια μες στους πολέμους και κόρακας δεν τον ευρίσκει.

- Και τι κάμνει εδώ τώρα;

- Περιποιείται αυτόν τον μικρόν κήπον και πουλεί τα οπωρικά του· έχει και μίαν αγελάδα και όρνιθες.

Έπειτα κάμνει και τον καφετζή· ψήνει τσάι. Είναι τρελός άνθρωπος.

- Πώς είναι τρελός, είπον εγώ, αφού ζει τόσον γνωστικά!

- Ναι, είπεν εκείνος. Δεν ακούς πως τον λέγουν Μοσκώβ-Σελήμ; Έχει μανία με τους Ρούσους. Οι Τούρκοι στην αρχή δοκίμασαν να τον εβγάλουν από τη μέση, τον επήραν για προδότη. Ύστερα όμως το κατάλαβαν πως τα 'χει κομμάτι χαμένα και τον άφηκαν. Αυτός δεν θέλει να τους

ιδεί· φυλάγει να 'ρθουν οι Ρούσοι, λέγει, και τίποτε άλλο. Οι Τούρκοι πάλι έρχονται εδώ και τρώγουν και πίνουν και διασκεδάζουν μ' αυτόν και τον περιπαίζουν.

Και πριν ή τελείωση την φράσιν του – Νάτος! ανεφώνησε. Να ο Μοσκόβ-Σελήμ, που σε λέγω. Σε είδε με το «καλπάκι»* και με τα ποδήματα – χωρίς άλλο σε πήρε δια Ρούσον. Δεν ηξεύρεις πώς φυλάγει να έλθουν οι Ρούσοι και πόσο τον πειράζουν δι' αυτό και τον περιπαίζουν.

Υψηλός, ευθυτενής ανήρ εφάνη τω όντι χωρών προς ημάς στερεώ τω βήματι από του οικίσκου εκείνου. Εφαίνετο πολύ πλέον ή μεσήλιξ. Τα

καλπάκι: (λ. τουρκ.) στρογγυλό κάλυμμα του κεφαλιού από μάλλινο ύφασμα, στρατιωτικό πηλήκιο.

μακρά αυτού σκέλη, με όλην την στεγνότητα του εδάφους, ήσαν βυθισμένα μέχρι των μηρών εντός υψηλών στρατιωτικών υποδημάτων, εξ εκείνων τα οποία οι κοζάκοι κατά δεκάδας χιλιάδας επώλησαν εις τους εντοπίους, καθ' ας ημέρας απήρον* από της Θράκης. Ηγάπων άρα γε τον τόπον τόσον πολύ, ώστε αφού δεν επιτρέπετο πλέον εις τους πόδας των να πατώσι τα ιερά εκείνα χώματα, κατέλιπον αντ' αυτών τα υποδήματά των; Ή ηγάπων τα χρήματα τόσον, ώστε προετίμησαν να επιστρέψωσιν εκ Τουρκίας μ' ελαφρότερους πόδας και βαρύτερον βαλάντιον; Δεν ηξεύρω. Το βέβαιον είναι μόνον ότι τα υποδήματα του Μοσκόβ-Σελήμ δεν ηδύναντο πλέον να χρησιμεύσωσιν ως αντιπρόσω-

απήρον: αποχωρούσαν, έφευγαν.

ποι ρωσικών ποδών επί θρακικού εδάφους. Τοσον ήσαν τετριμμένοι οι πάτοι αυτών, ώστε τα πέλματα του Μοσκώβ-Σελήμ αντικατέστησαν ήδη προ πολλού το ρωσικόν δέρμα.

Προς αντίθεσιν, έφερεν ο Τούρκος ερυθροτάτην περί την οσφύν ζώνην, ης αι αναρίθμητοι πτυχαί, ως αλληπάλληλα σπάργανα, εκάλυπτον παραμορφούσαι το άνω αυτού σώμα από του υπογαστρίου μέχρις άνωθεν των μαστών. Τούτο καθίστα το παράστημα του Μοσκώβ-Σελήμ τόσω μάλλον κωμικόν, καθ' όσον το ιμάτιον, όπερ έφερεν άμέσους επί της ζώνης και του υποκαμίσου, ήτο προφανώς παλαιός στρατιωτικός επενδύτης φέρων ακόμη δύο τρία επιμελώς εστιλβωμένα ρωσικά κομβία, και σώζων τα ίχνη των αποτετριμμένων σειρητίων του περιλαιμίου και των χειρίδων. Εις επίμετρον

έφερεν ο Μοσκόβ-Σελήμ επί της κεφαλής υψηλόν φέσιον Τούρκου στρατιωτικού, άνευ θυσάνου όμως, και περιδεδεμένον περί τους κροτάφους διά λεπτού πρασίνου μανδηλίου. Παραδοξοτέρα στολή δεν ηδύνατο να γίνη, ούτε δι' αυτούς τους μωράς νεωτεριστικός αξιώσεις έχοντας εντοπίους.

- Dobro-doide, Bratuska! ανεφώνησεν ο Τούρκος πλησιάζων μετά προφανούς ταραχής. Τουτέστι: καλώς ήλθες, αδελφέ! Καθ' ην δε στιγμήν εγώ τω απέδιδον τον χαιρετισμόν κατά τον τουρκικόν τρόπον, συγκλείσας εκείνος τα σκέλη, και αναλαβών αρειμάνιον παράστημα, αντεχαιρέτησεν ως Ρώσος στρατιώτης.

- Τι κάμνεις; τω είπον εγώ. Καλά είσαι; καλά;

- Κακά και ψυχρά, απήντησεν εκείνος. Δόξα τω Θεώ!

Λαβών δε την χείρα μου εντός της οστεώδους παλάμης του έσεισεν αυτήν ισχυρώς και μετά περιπαθείας. Είτα κύψας προς το ους μου, ηρώτησε χαμηλοφώνως και μετά τρυφερός, ως εννόησα, οικειότητος:

- Μοσκώβ; Μοσκώβ;

Ητένισα προς αυτόν μετ' απορίας. Εκείνος, όμως, κλείσας τον έτερον οφθαλμόν, ένευσεν εμφαντικώς, ως εάν ήθελε να είπη: Έννοια σου! και αν συ δε το ομολογείς ενώπιον αυτού του τρίτου, εγώ όμως το αισθάνομαι πως είσαι Ρώσος και πολύ ευχαριστούμαι διά τούτο.

- Όχι Μοσκώβ! απήντησα εγώ τότε στεναχωρημένος! Όχι Μοσκώβ! Χριστιάν, Ρουμ.*

Το υψηλόν του Μοσκώβ-Σελήμ ανάστημα, διαψευσθέντος ήδη

Ρουμ: (λ. τουρκ.) Έλληνας.

σκληρώς εν τη προσδοκία, συνεκάθησεν ήδη καθ' όλους τους αρμούς του, ώστε ο άνθρωπος έγινεν απ' εκείνης της στιγμής κατά μίαν σπιθαμήν τουλάχιστον βραχύτερος.

Η μορφή του «παράξενου» Τούρκου έφερε αναστάτωση στην ψυχή του αφηγητή, γι' αυτό και την άλλη μέρα γύρισε ξανά στην Καϊνάρτζα. Ο Σελήμ τον υποδέχτηκε εγκάρδια. Ανάμεσά τους δημιουργήθηκε κλίμα εμπιστοσύνης. Ο Τούρκος αρχίζει να του αφηγείται τα βάσανα της ζωής του, τις παιδικές τραυματικές εμπειρίες, τις αδικίες και τις πίκρες, που είχε δοκιμάσει, και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες κατατάχτηκε στο στρατό, για να καλύψει τον ανυπόταχτο αδερφό του Χασάν.

[Να τον αγαπήσει ο πατέρας]

- Εγεννήθην από Μπέηδες και είχα πλουσίαν οικογένειαν. Είχα ακόμη δύο αδελφούς ομομητρίου.¹

Επειδή δε ήμην ο τελευταίος και αδελφήν δεν είχομεν, η μητέρα μας η συγχωρεμένη, όχι μόνον δεν ήθελε να με εβγάλει από το «χαρέμι», αλλά και μ' εστόλιζεν ως να ήμουν κόρη. Ήθελε βλέπεις η καημένη να γελά τον εαυτό της και [να] παρηγορεί την λύπην της, διότι δεν είχε κι εκείνη μίαν θυγατέρα. Έγινα δώδεκα χρόνων παιδί και ακόμη είχα μακριά μαλλιά,

1. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι πρόκειται για τουρκική οικογένεια όπου ίσχυε η πολυγαμία.

κινιασμένα* νύχια, βαμμένα μάγου-
λα, κι εφορούσα κοριτσίστικα
φορέματα. Η μητέρα μ' εκαμάρωνε
–Θεός συγχωρέσοι την!– τόσω
περισσότερον, όσω φανερώτερον
ήτο ότι μόνον εγώ την ομοίαζα καθ'
όλα. Εγώ, ενόσω ήμην μικρός,
υπέφερα να με ζωγραφίζουν και να
με στολίζουν ωςάν κούκλα. Ενόσω
όμως εμεγάλωνα, επερίσσευε και η
αηδία μου διά τα χαϊδεύματα των
γυναικών. Αυτό προξενούσε μεγά-
λην θλίψιν εις την καλήν μου την
μητέρα, διότι το έβλεπεν η καημένη
πως ήμουν ανυπόμονος, πως δεν
έβλεπα την ώρα να πετάξω έξω
από τα χέρια της. Τον πατέρα μας
τον έβλεπα πολύ σπανίως· ήταν
υπερήφανος, αυστηρός άνθρωπος

κινιασμένα: κιτρινωπά· βαμμένα με
κινά.

και δεν ομιλούσε πολύ εις το χαρέμι. Εμένα ποτέ δεν μ' επήρην εις την ποδιάν του να με χαϊδεύσει· θαρρείς πως μ' εσιχαίνονταν όταν μ' έβλεπε με μακριά μαλλιά και κοριτσίσια ρούχα. Ποτέ δεν μ' εχάρισε τίποτα, και πάντοτε με ονόμαζε με εμπαιχτικά παρανόματα. Ήταν όμως και παλικαράς άνθρωπος· αγαπούσε πολύ τα άλογα και τα όπλα και επερίπαιζε τα γυναικίστικα πράγματα. Εγώ μέσα μου τον ελάτρευα· κι επιθυμούσα να γίνω σαν εκείνον, οπλισμένος καβαλάρης, τόσω θερμότερα, όσω περισσότερο επέμεναν να με κρατούν εις το χαρέμι!

- Το βλέπω πως δεν μ' αγαπάς εμένα, με είπεν η μητέρα μου μίαν ημέραν, ενώ εχάιδευε τα μαλλιά μου. Καημένο παιδί! Δεν το ξεύρεις πως ο πατέρας έχει τώρα και άλλην γυναίκα, πως εμάς δεν θέλει πια να μας

γνωρίζει! Αν πας κι εσύ μαζί του, εγώ
θ' αποθάνω! Το ξεύρεις; – Μα έχει
και εύμορφο άτι* ο πατέρας, είπα εγώ
τότε, ωσάν παιδί, έχει και χρυσά
πιστόλια εις την μέση, γι' αυτό έχει
και άλλην γυναίκα. - Καλά, είπεν η
μητέρα μου, ύστερα αφού εσκέφθη
πολλήν ώρα λυπημένη. Το μπαϊρά-
μι* δεν είναι μακρυά, αρνί μου. Αν
θέλεις να μ' αγαπάς όσον σ' αγαπώ
εγώ, και πιστόλια θα σε αγοράσω
τότε και ό,τι άλλο θελήσεις. Δος με
μόνον την υπόσχεσή σου πως δεν
θα γένεις και συ αδιάφορος σαν τ'
άλλα σου τ' αδέρφια. – Καθώς είπα,
θα ήμην έως δώδεκα χρόνων παιδί,
και θαρρώ πως άλλο από το γάλα

άτι: το πολεμικό άλογο, το
γεροδεμένο άλόγο.

μπαϊράμι: (λ. τουρκ.)· θρησκευτική
γιορτή των μουσουλμάνων.

που μ' εβύζαξε, τίποτε δεν ημπούρε-
σε να με αφομοιώσει τόσον εις την
μητέρα μου, όσον η υπόσχεσις ότι
θα μ' εβγάλει τα κοριτσίστικα και
[θα] με φορέσει πιστόλια. Αγάπην -
αγάπην ησθανόμην δι' αυτήν άπει-
ρον και μόνον δι' αυτήν την αγάπην
της εστάθη δυνατόν να με έχουν
τόσον καιρόν μεταμορφωμένον και
φυλακισμένον. Από την στιγμήν
όμως που με έδωκε να καταλάβω
ότι ο πατέρας την καταφρονεί προς
χάριν μιας άλλης, δεν ήξευρα με
ποίον τρόπον να της φανερώσω
την αγάπην μου όσον το δυνατόν
περισσότερον. Ποτέ δεν έφευγα από
κοντά της. Ποτέ δεν παρήκουσα
τους λόγους της. – Όταν με αγαπάς
εσύ, έλεγε πολλές φορές η μητέρα
μου – Θεός σχωρέσοι την – δεν
αισθάνομαι την περιφρόνησιν των
άλλων. Ιδέ τ' αδέλφια σου, επήραν

από τον πατέρα τους· δεν έχουν καρδιά μέσα στα στήθια. Μόνον εσύ ομοίασες εμένα. Ο Θεός να σε δώσει την ευλογία του!

Το μπαϊράμι δεν άργησε να έλθει κι εγώ ευρέθηκα έξαφνα παλικαράκι με το τιπελίδικό* μου το φέσι, με πράσινα τζαμεντάνια* και ποτούρια*, με χρυσοκέντητα τοζλούκια* και, κατά την υπόσχεσιν της μητρός, με δυο μικρά πιστολάκια εις το μεταξωτό μου το ζωνάρι.

Επήγα να πετάξω από την χαρά μου. Πρώτα πρώτα έτρεξα να αγκαλιασθώ τον πατέρα μου. Τώρα πλέον δεν θα με περιπαίζει. Τώρα θα τον αρέσω. Όσην χαρά είχα

τιπελίδικο: μυτερό.

τζαμεντάνι: (λ. τουρκ.)· σάκκος.

ποτούρι: μάλλινο στενό παντελόني.

τοζλούκια: (λ. τουρκ.)· περικνημίδες.

άλλην τόσην λύπην επήρα, όταν με είδε κι εξύνισε το αυστηρό του πρόσωπο, και είπε πως δεν ηξεύρω να περπατώ σαν αγόρι!

Έλεγα άλλοτε με τον νουν μου: αν δεν με αγαπά ο πατέρας ίσα με τ' άλλα μου τ' αδέρφια, φταίουν τα κοριτσίστικα μου φορέματα. Επερίμενα λοιπόν να με πάρει με το καλό, τώρα που ενδύθηκα ωςάν εκείνον, που εκαβαλίκευα περήφανος το αλογάκι κι επήγαινα εις το σχολείο. Τίποτε. Πάντοτε εγώ ήμην ο ανίκανος, ο δειλός, ο σιχαμερός. Ό,τι κι αν έκαμνα, πάντοτε έφταια. Έλιωνε η καρδιά μου όταν έβλεπα πως ο πατέρας με κανένα τρόπον δεν ήθελε να με αγαπήσει. Και όχι μόνον αυτό. Εθύμωνε όταν έβλεπε πως ο μεγάλος αδελφός μου δεν άφηνε τον μεσιανό να με κακομεταχειρίζεται.

Το εναντίον, η μητέρα μου που τα εμάθαινε όλα προσπαθούσε να με κρατήσει όσον το δυνατόν περισσότερο καιρόν κοντά της εις το χαρέμι, με την πρόφασιν ότι μ'εδίδασκε το μάθημά μου. Ήταν από μεγάλη οικογένεια και ήξευρε γράμματα. Κι εγώ το ήθελα να είμαι κάποτε μαζί της, διότι το έβλεπα πως ήτο δυστυχής, και ότι είχε πολλήν παρηγοριά όταν είμεθα μαζί, και ημπορούσε να με λέγει πόσες πίκρες την επότιζε η δεύτερη γυναίκα του ανδρός της. Η καρδιά μου έσταζεν αίμα όταν τα άκουα, μα ποτέ δεν απεφάσισα να μαλώσω με κανένα, να υπερασπισθώ την μητέρα μου διά την αδικία που υπέφερε. Διότι η μόνη μου επιθυμία ήτο να μ' αγαπήσει ο πατέρας μου. Λοιπόν έκαμνα ό,τι ήξευρα πως τον ευχαριστούσε, και προ πάντων

προσπαθούσα να είμαι το ένα με τον μεγάλο μας αδελφό, εις τον οποίον είχεν ο γέρος πολλήν αδυναμίαν. Τον έμοιαζεν ως την τρίχα τον πατέρα μας, μα ήταν πολύ μαλακός, πολύ καλόκαρδος νέος. Πολλές φορές τον άκουσα να μ' επαινεί εις τον πατέρα, πολλές φορές προσπάθησε να με βάλει στην καρδιά του –εστάθηκεν αδύνατο. Έγινα δεκαοχτώ χρόνων παλικάρι, ένα γλυκό λόγο δεν άκουσα από τα χείλη του. Εκεί μια μέρα ήλθαν να κληρώσουν στρατιώτας κι εβγήκεν ο κλήρος του αδελφού μου του μεγάλου.

- Χαίρω, πολύ χαίρω, είπεν ο πατέρας, όταν του εφέραμεν την είδηση. Ο Σερασκέρης* είναι κάπως

Σερασκέρης: (λ. τουρκ.)·

αρχιστράτηγος.

συγγενής μας, και αφού «κισμέτι»* σου ήταν να γενείς στρατιώτης, θέλω να γένεις μεγάλος εις τα στρατιωτικά. Θα στείλω ένα γράμμα εις τον Σερασκέρη και θα κάμεις καθώς σε παραγγείλω.

Ο αδελφός μου έχασε την θωριά του, και καθώς έστεκε με σταυρωμένα χέρια εμπρός του, έτρεμε σαν το φύλλο. Ο πατέρας, καθώς είπα, τον αγαπούσε περισσότερο από τους άλλους, μα ήταν αυστηρός, σκληρός άνθρωπος· εκείνο που ήθελε, έπρεπε να γίνει.

- Δεν είναι τίποτε για να φοβηθεί κανείς, εξακολουθούσε να λέγει ο πατέρας, όσον είναι γραφτό του ν' αποθάνει με το μολύβι, εις της θαλασσας τον πάτο να κρυφθεί, πάλι

κισμέτι: (λ. αραβική)· η μοίρα, το πεπρωμένο.

με το μολύβι θ' αποθάνει. Ακούω
έξω βροντά το τουμπελέκι* –οι
νεοσύλλεκτοι μαζεύονται για να
διασκεδάσουν– άιντε, πήγαινε να
'βρεις τους συντρόφους σου.

Ο ίδρωσ έσταζε από το πρόσω-
πο του αδελφού μου, τα μάτια του
ήταν βαθειά σκοτιδιασμένα. Ο
πατέρας δεν εγύρισε να τον ιδή.

Αν δεν επρόφθανα να βάλω το χέ-
ρι μου αποκάτω στην μασχάλη του,
να τον κρατήσω, θα έπεφτε λιποθυ-
μισμένος εκεί πέρα. Ο πατέρας εγύ-
ρισε το πρόσωπό του από την άλλη
μεριά, εσηκώθηκεν από το μεντέρι*,
και χωρίς να προσθέση τίποτε, χω-
ρίς να καλονυχτίση, επήγεν εις το

τουμπελέκι: (λ. τουρκ.)· μακρύ
λαϊκό τύμπανο.

μεντέρι και μιντέρι: σοφάς,
στρώμα, ανάκλιτρο.

χαρέμι. Άλλη φορά ποτέ δεν είχε πάγει τόσο ενωρίς εις το χαρέμι.

Ήταν επάνω κάτω δειλινό· τα τουμπελέκια έρχονταν ολονέν κοντύτερα· φωνές ακούονταν: «Πολλά τα έτη του Σουλτάνου!» βιολιά και λαγούτα ακούσθησαν έξω από την θύρα μας –ήρχονταν να τον πάρουν. Ο αδελφός μου εχύθη εις τον λαιμόν μου, έκρυψε το πρόσωπό του εις τα στήθια μου, και με κάτι κλάματα που ερράγιζαν την καρδιά σου, με μια φωνή βαθιά βαθιά κι απελπισμένη: – Δεν πηγαίνω! είπεν. Θα με σκοτώσουν εις τον πόλεμο. Δεν βαστώ να πάγω!

- Μην απελπίζεσαι, του είπα, αφέντη μου· είναι καιρός ακόμη έως ότου να πας· ο πατέρας μπορεί ακόμη να σ' εξαγοράσει και αν δεν το κάμει, εγώ πηγαίνω εις τον τόπο σου. Μη φοβάσαι! [...]

* * *

Έτσι εμβήκα εγώ που με βλέπεις
εις τα στρατιωτικά. Αλήθεια πως τα
ευρήκα ευθύς εξαρχής όχι καθώς τα
εφантаζόμουν αλλά κανείς δεν ημπο-
ρεί να με ειπεί πως παραμέλησα πο-
τέ το χρέος μου. Ως και ο χιλίαρχος
όστις μας εστρατολόγησε, άνθρω-
πος σε λέγω, που να έπιανες την
μύτη του, θα έσταζε φαρμάκι, ως κι
εκείνος ύστερ' από δύο τρεις ημέρας
δρόμον ήρχισε να με καλοκοιτάζει:
Δεν θέλω να σε ειπώ ένα προς ένα
όσα ήλθαν στο κεφάλι μου τόσον
καιρό οπού διήρκεσεν ο πόλεμος
της Κριμαίας.² Τους κόππους και τες
στερήσεις και τες κακουχίες τες έχω
κάμει χαλάλι εις τον αφέντη μου τον
Σουλτάνο, χαλάλι και το αίμα όσον

2. Ο Κριμαϊκός πόλεμος άρχισε το
1854 και τελείωσε το 1856.

μου εχύθηκεν εμπρός εις την Σιλίστριαν* χαλάλι του το έκαμα, καθώς κάμν' η μάνα στο τέκνο της χαλάλι το γάλα που το βύζαξε. Ένα πράγμα μόνο μου εκάθησε σαν πέτρα στην καρδιά –ήταν το πρώτο πρώτο που μ' επίκρανε– αυτό δεν ημπορώ να το ξεχάσω. Αφού δηλαδή εδιώξαμε τους Ρούσους από την Σιλίστριαν, ευρέθηκε πως είχα μια κακιά πληγή, η οποία δεν ημπορούσε να γιατρευτεί μονάχη καθώς μου εγιατρεύθηκαν οι άλλες. Μ' εσήκωσαν λοιπόν δυο νομάτοι και μ' επήγαν μέσα εις το φρούριο, εις το νοσοκομείο. Πρέπει να έχασα πάρα πολύ αίμα, διότι ελιγοθύμησα, και πολλές ημέρες δεν ήμουν εις τον εαυτό μου. Όταν άρχισα κομμάτι να αισθάνομαι και

Σιλίστρια: πόλη της Βουλγαρίας (το βυζαντινό Δορύστολο).

να καταλαβαίνω τι ομιλούν τριγύρω μου, ακούω ν' αναφέρεται συχνά πυκνά το όνομά μου εις τα στόματα δυο τριών που κάθονταν εκεί κοντά μου. Προσέχω με τον νου καλύτερα –ήταν μια ιστορία: το πώς εγώ επήρα την πληγή διά να γλιτώσω την σημαία μας από τα χέρια του εχθρού, ύστερ' αφού έπεσεν ο σημαιοφόρος και ο χλωμός χιλίαρχος μας άφησε περικυκλωμένους από τον εχθρό κι έφυγε. Θαρρώ πως εγιατρεύθηκ' απ' εκείνη την στιγμή μόνο με την ιστορία οπού άκουσα παρά με τες αλοιφές και με τους επιδέσμους. Καλύτερα ν' απέθνησκα τότε μ' εκείνην εκεί την ευχαρίστηση! Ένας ιατρός –θαρρώ πως ήταν Φράγκος– μ' έδωκε να εννοήσω πως έγγραψαν εις τον αφέντη μας τον Σουλτάνο και θα με βάλει ένα παράσημο επάνω στην πληγή μου, άμα

γίνω καλά και σηκωθώ, διότι είμαι καλό παλικάρι. Μα όλ' αυτά θαρρείς που ήτανε γελάσματα διά να γιατρευθώ μίαν ώρα γρηγορότερα.

Όταν εθεραπεύθη η πληγή μου κι εβγήκα από το νοσοκομείο, βλέπω τον κίτρινο χιλίαρχο τον λιποτάκτη –πού να τον γνωρίσω! Τον επροβίβασεν ο Σερασκέρης τρεις βαθμούς και τον εκρέμασαν ένα τρανό παράσημο, διότι έσωσε την σημαία μας από τα χέρια των εχθρών! Μόλις μ' ανεγνώρισε, με γνεύει να τον πλησιάσω.

- Σήμερα, είπε, πηγαίνει έν' απόσπασμα εις το Βαλκάνι να κτίσει οχυρώματα· θα πας και συ μαζί να σκάφτεις και να κουβαλές χώμα! Άιντε να μη σε ιδούν τα μάτια μου άλλη φορά εδώ πέρα. Αυτή ήταν η ανταμοιβή και το παράσημό μου!

Ο Φράγκος ο γιατρός με το φανέρωσε. Οι τρεις βαθμοί προβιβασμός και το παράσημο εστάλθηκαν από τον Σουλτάνο τον αφέντη μας διά τον όστις έσωσε την σημαίαν του από τα χέρια του εχθρού. Μα ο φαρμακιέρης εκείνος ο χιλίαρχος ήταν συγγενής με μιαν ευνοουμένη του Σερασκέρη, και όχι μόνον ως λιποτάκτης δεν ετιμωρήθη, αλλά και επαρασημοφορήθη και επροβιβάσθη! με το αίμα, που έχυσα εγώ, την ώρα που εκείνος έφευγε!

Ενόσω ήμουν άρρωστος ελογά-ριαζα να γράψω στον πατέρα μου πως κάτι τι κατώρθωσα κ' εγώ στον πόλεμο, και ήμουν βέβαιος πως θα εφρόντιζε διά την προαγωγή μου, τώρα καν. Ήταν άνθρωπος που αγαπούσε την ανδρεία και το θάρρος· ο Σερασκέρης ήτο συγγενής μας πάντοτε, και ό,τι υπεσχέθη ο πατέ-

ρας εις τον μεγαλύτερό μου αδελφό, όταν εκληρώθη, ημπορούσε τώρα να το κάμη δι' εμέ. Μα όταν έμαθα τι θα ειπή να έχης συγγενή τον Σερασκέρη, είπα μέσα μου ας λείψη! Καλύτερα να κάμνω πρώτος το καθήκον μου εις την γραμμή, διότι ηξεύρω πως κανείς δεν θα με προστατεύσει άλλος από τον Θεό και το «κισμέτι» μου, παρά να έχω τέτοια προστασία. Ποιος ηξεύρει; ημπορεί μέσα εις τον κίνδυνο της μάχης να μου το φέρει ο διάβολος στον νου, πως έχω συγγενή τον Σερασκέρη, και να προδώσω το καθήκον μου, να γίνω λιποτάκτης! Και ύστερ' απ' αυτό, ημπορεί ο Σερασκέρης να διατάξει το παράσημο και τα γαλόνια δι' εμένα τον συγγενή του, ενώ το παλληκάρι όπου έσωσε του κράτους την τιμή και την σημαία της θρησκείας, όχι μόνον χωρίς ανταμοιβή

θα μείνει διά τούτο, αλλά και καταφρόνηση θα υποφέρει, καλή ώρα σαν εμένα, που πήραν το σπαθί και το ντουφέκι από το χέρι μου και μ' έδωκαν ένα κοφίνι κ' ένα φκιάρι! Όχι! ξεύρω πόσο φαρμακερή πικράδα είναι σ' αυτή την αδικία μέσα. Δεν θέλω να την πει κανένας άλλος! Αν είναι για να πάγω εμπρός, θέλω να πάγω διά την αξίαν μου, και όχι από εύνοια και προστασία. Τέτοιοι συλλογισμοί μ' εμπόδισαν να γράψω τότε στον πατέρα μου. Κάλλιο να είχα γράψει! Ποιος ήξευρε; Θα έπαιρναν τουλάχιστον μιαν είδηση πως είμαι ζωντανός. Διότι από αυτή την εποχή και ύστερα, τόσον ανάποδα μου ήλθαν όλα, ώστε δεν εστάθη δυνατόν να στείλω ένα γράμμα στην πατρίδα μου.

Εφτά σωστά χρονάκια υπηρέτησα τον βασιλέα τότε, εφτά παράδες

στο κεμέρι* μου δεν είχα, όταν μ' έδωσαν την άδεια να επιστρέψω εις το σπίτι μου. Και δεν το λέγω αυτό από παράπονο. Εμείς και οι ιδικοί μας, η ζωή και η περιουσία μας, είναι κτήμα του αφέντη μας του Σουλτάνου και είναι χαΐρι και ευτυχία όταν εξοδεύονται εις την υπηρεσίαν του. Μα ο Σουλτάνος από έλεος και ευσπλαχνία προς τον λαόν του, διέταξε διά τον κάθε στρατιώτη, καθώς τον παίρνει διά το ντοβλέτι από την πόρτα του σπιτιού του, έτσι να τον γυρίζει πάλιν οπίσω και τον αφήνει εις την πόρτα του σπιτιού του. Εμένα που μ' αφήκανε γυμνό σχεδόν και ανυπόδητο, δώδεκα ημερών δρόμο μακράν από τον τόπο μου, τι ήθελες να κάμω;

κεμέρι: φαρδιά ζώνη με θήκες

Δεν θέλω να σε ειπώ το τι υπέφερα έως να φθάσω εις το σπίτι μας. Τρεις τέσσερις φορές μόνον μ' εφυλάκισαν αυτά τα κνώδαλα οι υπάλληλοι της βασιλείας, γιατί δεν ήξευραν να διαβάσουν το χαρτί όπου κρατούσα εις το χέρι μου και μ' έπαιρναν διά κλέφτη· τρεις τέσσερις φορές εδοκίμασαν να με σκοτώσουν ως κατάσκοπον. Επί τέλους εγώ, ο οποίος επήγα τόσον υπερήφανος, τόσον αφοσιωμένος και με τόσες χρυσές ελπίδες εις την στρατιωτική υπηρεσία, εγύριζα ταπεινωμένος, περιφρονημένος εις τον τόπο μου, όχι με το παράσημο που αξιώθηκα μέσα εις την φωτιά της μάχης, αλλά με τες πληγές εις το στήθος και με τον τρουβά του ζητιάνου εις στην αμασχάλη! Αυτά βέβαια δεν θα ήθελε ποτέ ο αφέντης μου ο Σουλτάνος και δεν ήμουν εγώ υπόχρεος να τα

υποφέρω. Και όμως... άμποτε να ήταν μόνον αυτή η δυστυχία!

Όταν εμβήκα εις την αυλή μας, κανένας δεν μ' εγνώρισε· μα πίστευσέ με, μήτ' εγώ εγνώρισα κανένα, ως και αυτά τα κτίρια έγιναν αγνώριστα. Εις τα δικά μου χρόνια, όπου και αν εγύριζες το βλέμμα σου, θα σ' έλεγαν τα πράγματα που βλέπεις, πως εδώ μέσα προστάζει ένας αυστηρός αφέντης, ένας όστις αγαπά την τάξη και την ευμορφία και την ησυχία. Κάθε άλλο πράγμα τώρα. Η βρύσις μέσα στην αυλή εστείρευσε· της θύρας τα κρικέλια εκοκκίνησαν από την σκουριά, και στου σπιτιού το έμβασμα κανένας δεν έστεκε όπως άλλοτε με σταυρωμένα χέρια, έτοιμος ν' ανοίξει εις τον αφέντη του την θύρα. Τους δούλους, τους ήκουα μόνον πως εφώναζαν αδιάντροπα και υβρίζοντο και εγελούσαν ωσάν

δαιμονισμένοι· μα πού κανέννας να φανεί, να ιδεί, να υπάγει να ειδοποιήσει! Θορυβημένος, με βαρειά καρδιά, με θολωμένα μάτια, ανέβηκα την σκάλα του σπιτιού κ' ευρέθηκα μέσα στην σάλα, που εσυνήθιζε να κάθεται ο πατέρας άλλοτε αυτήν την ώρα. Κανείς δεν ήτο μέσα. Μ' όλα ταύτα ένα μεγάλο βάρος εσηκώθηκεν από τα στήθη μου και ανέπνευσα. Τα όπλα του εκρέμεντο εις τον τοίχον· το κομβολόγι, το τσιμπούκι του, τα πράγματα όσα είχεν άλλοτε τριγύρω του, ήσαν αυτού: Δεν έπαθ' ο πατέρας τίποτε! Και από την χαράν μου δεν επαραξενεύθηκα πως όλ' αυτά τα πράγματα ήσαν καμπόσο σκονισμένα, και δεν επρόσεξα τον γέρο υπηρέτη μου, που έτριβε τα μάτια του εμπρός μου διά να βεβαιωθεί αν είμαι εγώ τω όντι ή μήπως ονειρεύεται.

Στις σωματικές και ψυχικές
ταλαιπωρίες του Σελήμ προστέθηκαν
τώρα και οι οικογενειακές συμφορές:
οι αρχές συνέλαβαν και σκότωσαν
τον ανυπότακτο αδερφό, η μάνα του
πέθανε και ο πατέρας του, την αγά-
πη του οποίου τόσο επιζητούσε, δεν
τον δεχόταν πια για παιδί του. Στο
μεταξύ και ο ίδιος κατηγορήθηκε για
τη φυγάδευση του αδερφού του, και
φυλακίστηκε ένα χρόνο. Μετά την
απόλυσή του πολέμησε και πάλι ένα-
ντίον των Ρώσων, επέστρεψε, πα-
ντρεύτηκε και απέκτησε τρία παιδιά.
Σε νέα στράτευσή του αιχμαλωτί-
στηκε από τους Ρώσους. Τους φό-
βους του για κακή μεταχείριση τους
διαδέχτηκε η έκπληξη· η ανθρωπιά
των εχθρών του σ' αντίθεση με την
ταπείνωση, που είχε δεχτεί από τους
συmpατριώτες του, τον ενθουσίασε.
Αυτό είχε ως συνέπεια την ανάπτυξη

των ρωσόφιλων αισθημάτων του (Μοσκώβ). Στο μεταξύ έχασε τη γυναίκα του και τα τρία παιδιά του και έρημος πια εγκαταστάθηκε στην Καϊνάρτζα, περιμένοντας με λαχτάρα τους Ρώσους.

Ποίημα του 1878, από τη χειρόγραφη συλλογή Λυρικά

[Και ο Τούρκος έμεινε Τούρκος]

Την επαύριον, ολίγον αργά, μετέβημεν ἀμφότεροι πρὸς ἐπίσκεψίν του. Εύρομεν αὐτὸν κείμενον ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ οἰκίσκου τοῦ ἐπι τετριμμένης ψιάθου.* Το συμπαθητικὸν ἐκεῖνο πρόσωπόν του κατέστη σχεδὸν ἀγνώριστον. Αἰ ὠχραὶ αὐτοῦ σάρκες ἐφαίνοντο τώρα ἔτι μάλλον ἐξωδηκυῖαι* καὶ χαλαραὶ. Ἀγρία τὶς σκυθρωπότης ἐδέσποζεν αὐτοῦ γιγνομένη ἔτι μάλλον ἐπαισθητὴ ἔνεκα τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ διαδρομῆς τοῦ στόματος καὶ τοῦ ἐτέρου τῶν μεγάλων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν. Ἡ χεὶρ καὶ τὸ σκέλος αὐτοῦ τὸ δεξιὸν κατέστησαν δυσκίνητα, ὡς

ψιάθος: ἡ ψάθα.

ἐξωδηκυῖαι: πρησμένες.

**είπεν ο ιατρός· μετά την σημερινήν
όμως εξέτασιν επείθετο ότι το
κακόν θα παρέλθη ταύτην την
φοράν τόσω βελτιωμένην εύρισκε
την κατάστασιν του νοσούντος.**

**Ο δύστηνος Σελήμ, ότε με είδεν
ενώπιόν του, εδοκίμασε να μειδιά-
ση το αλησμόνητον εκείνο μελαγ-
χολικόν μειδίαμα του· το σώμα μου
ανετριχίασε. Τόσω αποτροπαίως
αγρία απέβη η όψις του, ως εκ της
νοσηράς αλλοιώσεως των χαρα-
κτηριστικών του! Δάκρυα ανέβησαν
εις τους οφθαλμούς μου, και ότε ο
Σελήμ τα παρετήρησεν, ήρχισε να
κλαίη ως παιδίον, κρύψας το
πρόσωπον εντός της χειρός του.
Εκάθησα παρ' αυτώ, έλαβον την
χείρα του εντός της ιδικής μου και:
- Τι έχεις, τω είπον, αγαθέ μου φίλε;
Περαστικά να τα κάμει ο Θεός!**

Ο Σελήμ μέχρι της στιγμής εκείνης δεν επρόφερε λέξιν ερραγίσθη δε τώρα η καρδιά μου, ότε ήκουσα την ισχνήν άλλως τε και κλαυθμηράν φωνήν του, ακουομένην ούτω, ως να εξήρχετο εκ τάφου τινός κειμένου υπό την ψίαθόν του.

- Δόξα τω Θεώ! είπεν ο δυστυχής στένων με βλέπεις τι έχω!

- Δεν είναι τίποτε, τω είπον. Ο δόκτωρ εφέντης* με διαβεβαιώνει ότι το κακόν επέρασε πλέον και θα γίνεις καλά μετ' ολίγον. Αλλά πώς σου ήλθε λοιπόν τοιαύτη συμφορά; Πώς έβλαψες τον εαυτόν σου; Τόση πάλιν χαρά, έτσι στα χαμένα, γίνεται; Ο γιατρός με λέγει πως το έπαθες από την χαράν σου!

– Μην το λέγεις αυτό! Εκκλαυθμύρισεν ο νοσών με αποδοκιμαστικήν χειρο-

δόκτωρ εφέντης: γιατρός.

νομίαν. Ἄμποτε να ἦτο χαρά!... Εμέ-
να μ' ἔγραψεν ο Θεός ν' αποθάνω
από την λύπη μου!... Αλήθεια, κι
εγώ ενόμιζα πως θα χαρώ... μα δε
γίνεται.

Κει συγκεντρώσας τας ασθενεῖς
αυτοῦ δυνάμεις, εξηκολούθησεν ο
Τούρκος λαλῶν με την κλαυθμηρῶς
εκλείπουσαν φωνήν του με το αλγει-
νῶς μελαγχολικόν αὐτοῦ βλέμμα
προσηλωμένον ἐπί των οφθαλμῶν
μου:

- Ο πατέρας μου και η μητέρα μου
ἦσαν ισλάμ... Εγώ κι ὅλοι οι οσμαν-
λήδες* κτήμα του Σουλτάνου... Το
αἷμα καμιὰ φορά νερό γίνεται;... Πῶς
ν' αρνηθῶ το αἷμα μου!... Να προδώ-
σω τον αφέντη μου!... Να πάγω με
τους Ρούσσους!... Αυτή η φοβερή
ιδέα μ' εβασάνισε μια νύχτα, ὅλη

οσμανλήδες: Οθωμανοί.

**νύχτα... Μια νύχτα, όλη νύχτα επά-
λευεν ο νους με την καρδιά μου...
Επάνω στα ξημερώματα... από την
λύπην μου, από τη συλλογή μου, μ'
αποφάνηκε...**

**Τα βλέμματα του ιατρού εκτε-
πληγμένα συνηντήθησαν μετά των
εδικών μου ουχ ήττον εκτεπληγμέ-
νου. Ότε ο Σελήμ ανέκτησε δυνάμεις:**

**- Αλλά τι ανάγκη, λοιπόν,
ευλογημένε, τω είπον, τι ανάγκη να
συλλογίζεσαι τόσον! Δεν έβλεπες
την δουλειάν σου.**

**- Οι Ρούσσοι ήλθαν πάλιν εις την
Βουλγαρία! είπεν εκείνος
φιλοτίμως· δεν το έμαθες ακόμη;**

**- Ω! τους ψεύτας, τους κακούργους!
ανεφώνησα τότε, ολίγον έλειψε να
καταστρέψουν την ζωήν ενός
ανθρώπου. Δεν σε υπεσχέθην εγώ
να σε φέρω τας μόνας αληθινάς
ειδήσεις; Μάθε λοιπόν από εμένα,**

φίλε μου, ότι ούτε ήλθε, ούτε θα ξαναέλθη πλέον Ρώσσοι εις την χώραν του Σουλτάνου.

- Αν αγαπάς τον Θεός σου! ανεφώνησεν έξαλλος, πλην οδυνηρώς ο Τούρκος. Αλήθεια, δεν ήλθαν; Έλα να σε φιλήσω! Οι οφθαλμοί του ήστραψαν απαισίσως.
- Ας αγαπάς τον Θεό σου! Δεν θα έλθουν πλέον;

Ο ιατρός παρεμβάς αίφνης μεταξύ ημών με απώθησεν αποτόμως από της κλίνης του νοσούντος, αποταθείς δε προς αυτόν σοβαρώς:

- Φίλε μου, τω είπεν, έχεις ανάγκην ησυχίας· άφησε τους Ρώσσους να κουρεύωνται και κύτταξε την υγείαν σου!

Ασυνάρτητοι τινές λέξεις του Σελήμ έφθασαν μέχρις ημών· την επιφώνησιν: Αλλάχ! Αλλάχ! την ήκουσα διακεκριμένως.

Ότε ο ιατρός ηγέρθη από της στρώμνης του νοσούντος και με ητένισεν, είχε το πρόσωπον λευκόν ως πανίον και τους οφθαλμούς διεσταλμένους εκ φρίκης.

- Πάγει, εψέλλισε με τρέμοντα χείλη. Τον εσκότωσε η χαρά του!...

Δευτέρα προσβολή της νόσου έθηκε πέρας εις τας βασάνους του γηραιού στρατιώτου, και: ο Τούρκος έμεινε Τούρκος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του διηγήματος είναι ότι ο συγγραφέας συσχετίζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του ήρωα με τις οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες στις οποίες έζησε. Να

επαληθεύσετε την παρατήρηση με βάση τα αποσπάσματα και τις περιλήψεις.

2. Ο Μοσκόβ-Σελήμ για τους άλλους είναι ένας εκκεντρικός τύπος, για τον αναγνώστη όμως τελικά γίνεται πολύ ενδιαφέρον και συμπαθητικό πρόσωπο. Πώς το κατορθώνει αυτό ο συγγραφέας;

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Να αναπτύξετε γραπτά το ρόλο της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου και ιδιαίτερα του νέου.

Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896)

Γεννήθηκε στη Βιζύη της Θράκης και πέθανε στην Αθήνα. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετά στη Γερμανία, όπου ασχολήθηκε κυρίως με τη φιλοσοφία και την αισθητική. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα σκόπευε να διδάξει στο Πανεπιστήμιο, αλλά τελικά μπήκε καθηγητής στο Ωδείο Αθηνών. Ένα άτυχο επεισόδιο κλόνησε τα νεύρα του και τον έκλεισαν στο Δρομοκαΐτειο φρενοκομείο. Ο Βιζυηνός μαζί με το Βικέλα είναι ο δημιουργός της πεζογραφίας στην Ελλάδα και δίκαια ονομάστηκε πατέρας του διηγήματος. Κύριο χαρακτηριστικό των πεζογραφημάτων του είναι ότι κατορθώνει να παρου-

σιάζει ολοκληρωμένους χαρακτήρες, τους οποίους ψυχογραφεί σε βάθος. Τα θέματά του τα αντλεί από τις παιδικές του αναμνήσεις, την οικογενειακή ζωή και το περιβάλλον του χωριού του. Έγραψε σε καθαρεύουσα, όμως στο διάλογο χρησιμοποίησε μια γλώσσα θαυμάσια πλαστική λαϊκή, που αποδίδει τέλεια το ήθος των προσώπων. Στην ποίηση ταλαντεύεται ανάμεσα στο παλιό και το καινούριο και δεν κατορθώνει να απαλλαγεί από τις αδυναμίες του ρομαντισμού. Έργα του: Ποίηση: Ποιητικά πρωτόλεια, Κων/πολη 1873. Ο Κόδρος, επικόν ποίημα, (1874). Βοσπορίδες Αύραι, 1876 (ανέκδοτο). Ατθίδες Αύραι, Λονδίνο 1883 (1884). Άλλα ποιήματα. Ποιήματα από τα χειρόγραφα «Λυρικά». Παιδικά (ανέκδοτα). Πεζά: Δημοσιεύτηκαν στην Εστία από το

1883-1895. Το αμάρτημα της μητρός μου, 1883. Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου, 1883. Μεταξύ Πειραιώς και Νεαπόλεως, 1883. Αι συνέπειαι της παλαιάς ιστορίας, 1884. Το μόνον της ζωής του ταξίδιον, 1884. Μοσκώβ Σελήμ, 1895. Μελέτες: Ανά τον Ελικώνα, 1894. Άπαντα: τόμ. 1, 1955.

Βλάστησε τα γονατά μου
καρδιοαναοξείβλαστων φίλων.
Σπύργου νέου θ' όνομα μου
θ' ό φίλοσ' χωρίσ' μου βίβου.

Η Φόνισσα

Η ΦΟΝΙΣΣΑ από τα καλύτερα έργα του Αλέξ. Παπαδιαμάντη, είναι ένα εκτενές διήγημα (νουβέλα) και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά σε συνέχειες, στο περιοδικό Παναθήναια το 1903, με υπότιτλο: «Κοινωνικόν μυθιστόρημα». Κεντρικό πρόσωπο είναι η Χαδούλα ή Φραγκογιαννού, που τη ζωή της, όπως θα δούμε, παρουσιάζει ο συγγραφέας στα πρώτα κεφάλαια. Η Φραγκογιαννού κυριαρχείται από την εγκληματική ιδέα της βρεφοκτονίας και διαπράττει μια σειρά από φόνους μικρών κοριτσιών. Κατά το νεοελληνιστή Λίνο Πολίτη «Η Φόνισσα είναι ένα δυνατό έργο ψυχογραφικό· η γυναίκα αυτή με την αβυσσαλέα ψυχολογία, που τοποθε-

τείται έξω από την ανθρώπινη κοινωνία, είναι ένα πρόσωπο αινιγματικό και ολότελα ξένο από τους αφελείς (πονηρούς πολλές φορές, αλλά καλόκαρδους πάντα) νησιώτες που γεμίζουν τα άλλα του διηγήματα. Η ψυχολογική περιγραφή δίνεται με τελείως διαφορετική αδρότητα...». Άλλοι μελετητές βρίσκουν στη Φόνισσα απηχήσεις από το μυθιστόρημα του Ντοστογιέφσκι Έγκλημα και Τιμωρία.

[1. ΚΟΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΣΤΙΑΝ]

Από το κεφ. Α΄

Μισοπλαγιασμένη κοντά εις την εστίαν, με σφαιριστά τα όμματα, την κεφαλήν ακουμβώσα εις το κράσπεδον της εστίας, το λεγόμενον «φουγοπόδαρο», η θεια-Χαδούλα, η κοινώς καλούμενη Γιάννου η Φρά-

γκισσα, δεν κοιμάτο, αλλ' εθυσίαζε τον ύπνον πλησίον εις το λίκνον της ασθενούσης μικράς εγγονής της. Όσον διά την λεχώ, την μητέρα του πάσχοντος βρέφους, αυτή προ ολίγου είχεν αποκοιμηθή επί της χθαμαλής, πενιχρός κλίνης της.

Ο μικρός λύχνος, κρεμαστός, ε-
τρεμόσβηνε κάτω του φατνώματος* της εστίας. Έρριπτε σκιάν αντί φωτός εις τα ολίγα πενιχρά έπιπλα, τα οποία εφάινοντο καθαρώτερα και κοσμιώτερα την νύκτα. Οι τρεις μισοκαυμένοι δαυλοί, και το μέγα ορθόν κούτσουρον της εστίας, έρριπτον πολλήν στάκτην, ολίγην ανθρακιάν και σπανίως βρέμουσαν*

φάτνωμα: το νταβάνι, εδώ το
κοίλωμα του τζακιού.

βρέμουσα: θορυβώδης (ρ. βρέμω = βρυχιέμαι, βγάζω δυνατή κραυγή).

φλόγα, κάμνουσαν την γραίαν να ενθυμήται μέσα εις την νύσταν της την απούσαν μικροτέραν κόρην της, την Κρινιώ, ήτις αν ευρίσκετο τώρα εντός του δωματίου, θα υπεψιθύριζε με τόνον λογασιδικόν*:
«Αν είναι φίλος, να χαρή· αν είν' εχθρός, να σκάση...».

Η Χαδούλα, η λεγομένη Φράγκισσα, ή άλλως Φραγκογιαννού, ήτο γυνή σχεδόν εξηκοντούτις, καλοκαμωμένη, με αδρούς* χαρακτήρας*, με ήθος ανδρικόν, και με δυο μικράς άκρας μύστακος άνω των χειλέων της. Εις τους λογισμούς της,

αδρός: έντονος.

χαρακτήρ: (λόγ. λ.) πλ.

χαρακτήρες: χαρακτηριστικά.

λογασιδικός: τρόπος απαγγελίας

που πλησιάζει προς το τραγούδι,
μισοτραγουδιστός

συγκεφαλαιούσα όλην την ζωήν της, έβλεπεν ότι ποτέ δεν είχε κάμει άλλο τίποτε ειμή να υπηρετή τους άλλους. Όταν ήτο παιδίσκη, υπηρετεί τους γονείς της. Όταν υπανδρεύθη, έγινε σκλάβα του συζύγου της – και όμως, ως εκ του χαρακτήρος της και της αδυναμίας εκείνου, ήτο συγχρόνως και κηδεμών αυτού· όταν απέκτησε τέκνα, έγινε δούλα των τέκνων της· όταν τα τέκνα της απέκτησαν τέκνα, έγινε πάλιν δουλεύτρια των εγγόνων της.

Το νεογνόν είχε γεννηθή προ δυο εβδομάδων. Η μητέρα του είχε κάμει βαριά λεχωσιά. Ήτο αύτη η κοιμωμένη επί της κλίνης, η πρωτότοκος κόρη της Φραγκογιαννούς, η Δελχάρω η Τραχήλαινα. Είχαν βιασθεί να το βαπτίσουν την δεκάτην ημέραν επειδή έπασχε δεινώς· είχε κακόν βήχα, κοκκίτην, συνοδευόμενον με

σπασμωδικά σχεδόν συμπτώματα. Καθώς εβαπτίσθη, το νήπιον εφάνη να καλυτερεύη ολίγον, την πρώτην βραδιάν, και ο βήχας εκόπασεν επ' ολίγον. Επί πολλάς νύκτας, η Φραγκογιαννού δεν είχε δώσει ύπνον εις τους οφθαλμούς της, ουδέ εις τα βλέφαρά της νυσταγμόν, αγρυπνούσα πλησίον του μικρού πλάσματος, το οποίον ουδ' εφαντάζετο ποίους κόπους επροξένει εις τους άλλους, ουδέ πόσα βάσανα έμελλε να υποφέρη εάν επέζη, και αυτό. Και δεν ήτο ικανόν να αισθανθή καν την απορίαν, την οποίαν μόνη η μάμμη* διετύπωνε κρυφίως μέσα της: «Θεέ μου, γιατί να έλθη στον κόσμον κι αυτό;»

Η γραία το ενανούριξε, και θα ήτον ικανή να είπη «τα πάθη της τραγού-

μάμμη: γιαγιά.

δια» αποπάνω από την κούνια του μικρού. Κατά τας προλαβούσας νύκτας, πράγματι, είχε «παραλογίσει» αναπολούσα όλ' αυτά τα πάθη της εις το πεζόν. Εις εικόνας, εις σκηνάς και εις οράματα, της είχεν επανέλθει εις τον νουν όλος ο βίος της, ο ανωφελής και μάταιος και βαρύς.

Ο πατέρας της ήταν «εργατικός και φρόνιμος. Η μάνα της ήτο κακή, βλάσφημος και φθονερά. Ήτο μία από τας στρίγλας της εποχής της. Ήξευρε μάγια». Οι γονείς της την πάντρεψαν με το Γιάννη το Φράγκο (από δω και η προσωνυμία της), άνθρωπο ανίκανο και άβουλο, και της έδωσαν ασήμαντη προίκα, ενώ κράτησαν για τον εαυτό τους και το γιο τους δύο νεόχτιστα σπίτια και τα καλύτερα κτήματα, καθώς και τα

μετρητά τους, από τα οποία όμως η Χαδούλα κατόρθωσε να κλέψει μερικά. Μ' αυτά και με τις οικονομίες της* έχτισε ένα φτωχόσπιτο. Από το γάμο της απόχτησε επτά παιδιά, τέσσερα αγόρια και τρία κορίτσια. Τα τρία αγόρια χάθηκαν στην ξενιτιά, ενώ το τέταρτο, ο Μήτρος ή Μώρος, μέθυσος και μαχαιροβγάλτης, βρίσκεται φυλακισμένος στη Χαλκίδα, κατηγορούμενος για φόνο. Από τις τρεις θυγατέρες της η Αμέρσα έχει μείνει γεροντοκόρη, ενώ η Δελχαρώ, που τώρα είναι λεχώνα, παντρεύτηκε τον Κωνσταντή ή Νταντή, φτωχό μαραγκό, και έχει αποκτήσει άλλα δυο κορίτσια κι ένα αγόρι.

1. Η Φραγκογιαννού ήταν υφάντρα, αλλά έκανε και τη μαμμή και την «ψευδογιάτρισσα» με βότανα που η ίδια μάζευε.

[2. ΝΑ ΜΗ ΣΩΣΟΥΝ]

Από το κεφ. Β΄

Ὅλ' αὐτά τα ενθυμείτο, και οιονεΐ* τα ανέζη η Φραγκογιαννού, κατά τας μακράς εκείνας αὔπνους νύκτας του Ιανουαρίου, ενώ ο βορράς ηκούετο εκ διαλειμμάτων να συρίζη έξω, πλήττων τας κεράμους, και κάμνων να ηχώσι τα παράθυρα, οπότε ηγρύπνει παρά το λίκνον της μικράς εγγονής της. Ἦτο ἤδη τρίτη ώρα μετά τα μεσάνυκτα, και ο πετεινός ελάλησε και πάλιν. Το θυγάτριον, το οποίον μόλις εΐχεν ησυχάσει προ μικρού, άρχισε να βήχη εκ νέου οδυνηρώς. Εΐχεν έλθει ασθενικόν εις τον κόσμον, και προσέτι, φαίνεται ότι εΐχε κρυώσει την τρίτην ημέραν, εις τα «κολυμπΐδια», όταν το εΐχαν λού-

ΟΙΟΝΕΪ: κατά κάποιον τρόπο.

σει εντός της σκάφης, και κακός βήχας το είχε κολλήσει. Η Φραγκογιαννού απλήστως από ημερών παρεμόνευε να ίδη συμπτώματα σπασμών εις το μικρόν ασθενές πλάσμα –επειδή τότε ήξευρεν ότι αυτό δεν θα εσώζετο– πλην ευτυχώς τοιούτον πράγμα δεν έβλεπε. «Είναι για να βασανίζεται και να μας βασανίζει», είχεν υποψιθυρίσει, χωρίς κανείς να την ακούση, μέσα της.

Την στιγμήν ταύτην, η Φραγκογιαννού άνοιξε τα κλειστά αγρυπνούοντα όμματα, κι εκούνησε το λίκνον. Συγχρόνως ηθέλησε να δώση το σύνηθες ρευστόν εις το πάσχον μωρόν.

- Ποιος βήχει; ηκούσθη μία φωνή όπισθεν του μεσοτοίχου.

Η γραία δεν απήντησεν. Ήτο Σάββατον εσπέρας, και ο γαμβρός της είχε πίοι ένα ρακί παραπάνω,

πριν δειπνήση· ομοίως είχε πίοι, μετά το δείπνον, κι ένα μεγάλο ποτήρι από λάκυρον* κρασί, διά να ξεκουρασθή από τα μεροκάματα όλης της εβδομάδος. Λοιπόν, ο Νταντής, επειδή είχε πίοι αρκετά, αναλόγως, ωμιλούσε μέσα τον ύπνον του, ή μάλλον παραμιλούσε.

Το μωρόν δεν εδέχθη την ρανίδα* του ρευστού εις το στόμα, αλλά την ελάκτισε με την γλωσσίτσαν του, εν τη ορμή του βηχός, όστις είχαν αυξήσει λίαν αλγεινώς.

- Σκασμός!... είπε πάλιν ο Κωνσταντής, ο πατήρ του βρέφους, μέσα στον ύπνο του.

λάκυρος: αυτός που γίνεται από πατημένα σταφύλια· επίθ. του κρασιού (λάκυρος οίνος).
ρανίς: σταγόνα.

- Και πλαντασμός!... προσέθηκε μετ' ειρωνείας η Φραγκογιαννού.

Η λεχώνα εξαφνίσθη μέσα στον ύπνο της, ακούσασα ίσως τον βήχα του μικρού, και άμα τον αλλόκοτον βραχύν διάλογον, όστις διημείφθη μέσω του ξυλοτοίχου μεταξύ του κοιμωμένου και της αγρυπνούσης.

- Τ' είναι, μάνα; είπεν ανασηκωθείσα η Δελχαρώ. Δεν είναι καλά το παιδί;

Η γραία εμειδίασε στρυφνώς εις το τρομώδες φως του μικρού λύχνου.

- Σα σ' ακούω, δυχατέρα!...

Αυτό το «σα σ' ακούω, δυχατέρα» ελέχθη με τόνον πολύ αλλόκοτον. Άλλως δεν ήτο η πρώτη φορά, καθ' ην η νεαρά μήτηρ ήκουε τοιούτον τι εκ μέρους της μητρός της. Ενθυμείτο ότι και άλλοτε συνέβη, η γραία, μεταξύ γυναικών και γραϊδίων της γειτονιάς, να εκφράση, μετά σείσμα-

τος εκφραστικού της κεφαλής, εις ώρας καθ' ας εγένετο λόγος περί της μεγάλης πληθώρας των νεαρών κορασιών, περί της σπάνεως, περί του ξενιτευμού και των υπέρμετρων απαιτήσεων των γαμβρών, περί των βασάνων όσα υπέφερε μία χριστιανή διά να αποκαταστήση «τ' αδύνατα μέρη», τουτέστι τα θήλεα, να εκφράση, λέγω, παραπλήσια αισθήματα. Όταν μάλιστα η μήτηρ της ήκουε περί αρρώστιας μικρών κορασίδων είχεν ακουσθή, σείουσα την κεφαλήν, να λέγη:

- Σα σ' ακούω, γειτόνισσα!.. «Δεν είναι χάρος, δεν είναι βράχος;» επειδή συνήθιζε πολύ συχνά να εκφράζεται με παροιμίας λίαν εκφραστικάς. Και άλλοτε πάλιν την ήκουσαν να δογματίζη ότι ο άνθρωπος δεν συμφέρει να κάμνη πολλά κορίτσια, και ότι το καλύτε-

ρον είναι να μη πανδρεύεται κανείς. Η δε συνήθης ευχή της προς τα μικρά κοράσια ήτο «να μη σώσουν!... Να μην πάνε παραπάνω!»

Και άλλοτε προέβη επί τοσούτον ώστε να είπη:

- Τι να σας πω!... Έτσι του 'ρχεται τ' ανθρώπου, την ώρα που γεννιώνται, να τα καρυδοπνίγη!...

Ναι μεν το είπεν, αλλά βεβαίως δεν θα ήτον ικανή να το κάμη ποτέ... Και η ίδια δεν το επίστευε.

Η Φραγκογιαννού αναπολεί τις δυσκολίες που πέρασε για να μεγαλώσει τα παιδιά της και να προικίσει τις κόρες της και συλλογίζεται τα βάσανα που αντιμετωπίζουν όλοι οι φτωχοί γονείς που έχουν θυγατέρες. Αναρωτιέται μήπως οι άνθρωποι θα έπρεπε να βοηθούν το έργο του θανάτου, αντί να προσπαθούν να τον αποτρέ-

ψουν, και μήπως αυτό θα ήταν πράξη θεάρεστη. Με τις σκέψεις αυτές αρχίζει «να ψηλώνει ο νους της», να παραλογίζεται, και σε μια στιγμή, ενώ το νήπιο δίπλα της είχε αρχίσει πάλι να βήχει και να κλαίει, η Φραγκογιαννού το πνίγει. Διαπράττει έτσι το πρώτο έγκλημά της. Ο θάνατος θεωρήθηκε φυσικός και δεν προκάλεσε υποψίες. Αλλά οι τύψεις άρχισαν να βασανίζουν τη Χαδούλα. Την ημέρα των Βαΐων παίρνει το καλάθι της και πάει στην εξοχή να μαζέψει βότανα. Μπαίνει σ' ένα ερημοκλήσι, στον Αϊ-Γιάννη τον Κρυφό, όπου πήγαιναν και προσκυνούσαν «όσοι είχαν κρυφόν πόνον ή κρυφήν αμαρτίαν». Έπειτα ξαναφέροντας στο νου της την έμμονη ιδέα της είπε στον Άγιο: «Αν έκαμα καλά, Αϊ-Γιάννη μου, να μου δώσεις σημείο σήμερα... να κάμω μια καλή πράξη, ένα ψυχικό,

για να γαληνιάσ' η ψυχή μου κι η καρδούλα μου».

[3. Δυο Μικρά Κοράσια]
Από το κεφ. Θ´

Αφού είχε γεμίσει το καλάθι της, και ο ήλιος έκλινε πολύ χαμηλά, καθώς εξήλθε του ερήμου ναΐσκου, η γραία Χαδούλα εκίνησε να επιστρέψη εις την πολίχνην. Κατήλθε πάλι το ρέμα-ρέμα εις τα οπίσω, εστράφη δεξιά, άρχισε ν' ανηφορίζη προς τον λόφον του Αγίου Αντωνίου, οπόθεν είχαν έλθει. Μόνον πριν φθάση ακόμη εις την κορυφήν του λόφου, εφ' ου ίσταται το παρεκκλήσιον, και οπόθεν ανοίγεται μεγάλη θέα προς τον λιμένα και την πόλιν, είδεν εκεί δεξιά της χαμηλά εις το βάθος μικράς κοιλάδος, ήτις καλείται της Μαμμούς το ρέμα, και

τέμνει κατ' αμβλείαν γωνίαν την άλλη βαθείαν κοιλάδα του Αχειλά, τον ευρύν και καλώς καλλιεργημένον κήπον του Γιάννη του Περιβολά, και είπε μέσα της:

«Ας πάω στον μπαχτσέ του Γιάννη, να του γυρέψω κανένα μάτσο κρομμύδια, ή κανένα μαρούλι, να με φιλέψη... Τι θα χάσω;».

Συγχρόνως, ανεπόλησε* την στιγμήν εκείνην ό,τι προ ημερών είχαν ακούσει· ότι η γυναίκα του Γιάννη του Περιβολά ήτον άρρωστη. Ηγνόει αν αύτη ευρίσκετο τώρα εις την καλύβην την εντός του κήπου, παρά την είσοδον, ή αν ενοσηλεύετο εις την πόλιν. Αλλ' επειδή ο κηπουρός ο ίδιος θα ευρίσκετο εξ άπαντος εδώ, (συνεπέρανεν, επειδή έβλεπε μακρόθεν ανοικτήν την θύραν

αναπολώ: ξαναφέρνω στο νου μου.

του περιβόλου) εσυλλογίσθη να του πουλήση δούλευσιν, με τα βότανα που είχε στο καλάθι της, υποσχόμενη αυτώ «μαντζούνια» προς ίασιν της γυναικός του. Είτα ευθύς πάλιν είπε καθ' εαυτήν:

«Τι δούλεψη να κάμη κανείς στη φτώχεια!... Η μεγαλύτερη καλωσύνη που μπορούσε να τους εκάμη θα ήτον να είχε κανείς στερφοβότανο να τους δώση. (Θε μ', σχώρεσέ με!) Ας ήτον και παλικαροβότανο! επέφερε.* Γιατί κάνει όλο κοριτσάκια, κι αυτή η φτωχιά!... Θαρρώ πως έχει πέντ' έξι ως τώρα. Δεν ξέρω αν της έχη πεθάνει κανένα... απ' αυτά τα εφτάψυχα!»

Είχεν ερευνήσει, τω όντι, επί χρόνους πολλούς, εις τα βουνά και τας φάραγγας, όπως εύρη «παλικαρο-

επέφερε: συμπλήρωσε.

βότανο» διά την κόρην της, αλλ' εκείνο το οποίο της είχε δώσει δεν επέτυχεν εξ εναντίας, ενήργησε μάλλον ως «κοριτσοβότανο». Και όμως εις αυτήν άλλοτε, όταν της το έδωκεν η ανδραδέλφη της, είχε τελεσφορήσει, διότι έκαμε τεσσάρους υιούς, και μόνον τρεις θυγατέρας. Όσον αφορά το «στερφοβότανο», ο πνευματικός τής είχε ειπεί προ χρόνων ότι είναι μεγάλη αμαρτία.

Πριν φθάση εις την θύραν του κήπου, καθώς κατήρχετο τον δρομίσκον της κλιτύος, είδεν ότι ο Γιάννης ο Περιβολάς δεν ευρίσκετο εντός του κήπου, αλλ' ήτο την στιγμήν εκείνην εις τον γειτονικόν αγρόν, τον οποίον είχε φαίνεται ενοικιάσει ως κολληγας από τον γείτονα. Ο αγρός ήτον σπαρμένος κριθήν λίαν χλοάζουσας και σπιθαμιαίαν ήδη, έκειτο δε επί χαμηλότερου από τον κήπον επιπέ-

δου, εις ύψος γόνατος. Ο Γιάννης, σκυμμένος εις μίαν άκρην του αγρού, ως φαίνεται, εβοτάνιζεν, ήτοι εξερίζωνε τ' άσχημα χόρτα και τα ζιζάνια ανάμεσα εις το σπартόν, ενόσω ήτο ακόμη ενωρίς, και ο ήλιος έδυεν ήδη. Ευρίσκετο πέραν της άλλης άκρας του κήπου, και όταν η Γιαννού επλησίασεν εις την θύραν του περιβόλου, δεν τον έβλεπε πλέον, κρυπτόμενον όπισθεν του πυκνού φράκτου, εις ικανήν απόστασιν, ώστε δεν ημπούρεσε να του φωνάξη μακρόθεν την καλησπέραν. Εκείνος, κύπτων, όλος έκδοτος εις την εργασίαν του, ούτε την είδεν.

Η γραία Χαδούλα εισήλθε. Πλησίον της θύρας ήτον η καλύβη, ικανώς λευκάζουσα, με εξωτερικόν όχι πολύ ακμαίον ούτε καθάριον. Εφαινετο ότι προ πολλού χρόνου δεν είχεν ασβεστωθή, κι εμαρτύρει περί

της αρρωστίας της οικοκυράς. Αταξία εργαλείων, χόρτων και δεμάτων υπήρχεν έμπροσθεν ταύτης. Η θύρα ήτο κλειστή. Τα δύο παράθυρα κλειστά. Μόνον εις φεγγίτης με ύαλον υπήρχε προς τα άνω, αλλά διά να φθάση ως εκεί επάνω η Φραγκογιαννού, διά να στηλώση το ανάστημά της και ίδη αν ήτον άνθρωπος μέσα, έπρεπε ν' ανέλθη τας δύο ή τρεις βαθμίδας, και να φθάση εις το μικρόν, άφρακτον σανίδωμα, το καλούμενον «χαγιάτι».

Ενώ εδίσταζεν, αν έπρεπε ούτω να κάμη, ή μάλλον ν' ανέλθη απλώς εις το χαγιάτι και να κρούση την θύραν, ήκουσε φωνάς μικρών κορασίων. Ολίγον παρέκει ήτον το πηγάδι με τον μάγγανον, και δίπλα, η στέρνα, χαμηλή, βαθεία, με τας όχθας μόλις ανεχούσας υπεράνω της επιφανείας της γης. Επάνω εις

αυτήν την κτιστήν όχθην, παρά το χείλος της στέρνας, εκάθηντο δύο μικρά κοράσια, το εν ως πέντε ετών, το άλλο ως τριών ετών, και έπαιζαν με μίαν καλαμιάν και με σπάγγον και εν καρφίον δεμένον εις την άκρην, ως να εψάρευαν τάχα εντός της στέρνας.

- Να!... μου έδωκε το σημείο ο Αϊ-Γιάννης, είπε μέσα της, σχεδόν ακουσίως η Φραγκογιαννού, άμα είδε τα δύο θυγάτρια... Τι λευθεριά θα της έκαναν της φτωχιάς, της Περιβόλους, ανίσως έπεφταν μες στη στέρνα κι εκολυμπούσαν!... Να ιδούμε, έχει νερό;

Πλησιάσασα, έκυψε, και είδεν ότι η στέρνα ήτον σχεδόν γεμάτη· ως δύο τρίτα οργυιάς νερού.

- Τι τ' αφήνει εδώ, κείνος ο πατέρας τους, μικρά κορίτσια, είπε πάλιν η

Φραγκογιαννού. Τάχα δεν μπορούν να πέσουν και μοναχά τους μέσα;...

Έστρεψεν ανήσυχον βλέμμα προς την καλύβην. Αλλ' αυτή είχε την όψιν ότι δεν υπήρχεν άνθρωπος μέσα.

Εκοίταξε μετά περιεργείας τα δύο κοράσια. Το μεγαλύτερον τούτων ωραίον, ξανθόν, αν και σχεδόν άνιπτον, έκαμνεν ωραίαν εντύπωσιν. Το μικρότερον, χλωμόν, κακονδυμένον, εφάινετο μάλλον να πάσχη από «ζούραν», ήτοι παιδικόν μαρασμόν.

- Κοριτσάκια, είπε η Φραγκογιαννού, τι εκάνετ' εδώ;... Πού είν' η μάνα σας;

Το μεγαλύτερον κοράσιον απήντησε:

- Πίτι.

- Στο σπίτι, ηρμήνευσεν η γραία. Μα πού στο σπίτι; Εδώ ή στο χωριό;

- Ζεν είναι ζω, είπε πάλιν το μικρόν.

Φαίνεται ότι εξετέλει εντολήν του πατρός της, μη θέλοντας να ενοχλώσιν οι διαβάται την άρρωστην. Αύτη, άλλως, ευρίσκετο πράγματι εντός της καλύβης, καίτοι τα παράθυρα ήσαν κλειστά, ίσως διά να μη την βλάβη ο εσπερινός αήρ του ρεύματος. Φαίνεται ότι ο σύζυγός της προ ολίγου μόνον είχε κατέλθει εις τον γειτονικόν αγρόν, προς μικράν συμπληρωτικήν εργασίαν, και είχεν οκνήσει* ή νομίσει περιττόν να κλείση και την θύραν του περιβόλου του λαχανόκηπου.

Η γραία Χαδούλα ηρώτησε και πάλιν:

- Κι είναι στο χωριό, η μάνα σας;
- Και σεις πώς είστε 'δω μοναχά σας;
- Είναι πατέλας ζω, είπεν η μικρά.

οκνώ: βαριέμαι.

- Πού;
- Εκεί κάτω, έδειξεν η μικρά.
- Και τι κάνει;

Η παιδίσκη έσειε τους ώμους. Δεν ήξευρε τι να είπη. Τέλος επρόφερεν:

- Έχει ζ'λεια' (έχει δουλειά).
- Πώς σε λένε, κορίτσι μου;
- Μένα; Μ'σούδα (Μυρσούδα).
- Και την αδερφή σου;
- Τούλα (Αρετούλα).

Η Φραγκογιαννού εσκέφθη: «Θα φωνάξουν, τάχα;... Θ' ακουστή; Πού ν' ακουστή!... Πρέπει να κάμω γλήγορα, προσέθηκε μέσα της. Αυτός, όπου είναι, τώρα σε λίγο, θά 'ρθη δω, γιατί θα σουρουπώση, και δε θα βλέπη να κάνη δουλειά εκεί κάτω... Και πρέπει να φεύγω το γληγορότερο, χωρίς να με ιδή, όπως δεν με είδε ως τώρα».

Εδίστασε προς στιγμήν. Ησθάνθη μέσα της φοβεράν πάλην. Είτα

είπε, σχεδόν μεγαλοφώνως: «Καρδιά!... αυτό είναι μια απόφαση».

Και δράξασα με τας δύο χείρας τα δύο κοράσια, τα ώθησε με μεγάλην βίαν.

Ηκούσθη μέγας πλαταγισμός.

Τα δύο πλάσματα έπλεαν εις το νερόν της στέρνας.

Η μεγαλύτερα κορασίς έρρηξεν* οξειάν κραυγήν, ήτις αντήχησεν εις την μοναξιάν της εσπέρας.

- Μα...!

Εξ εμφύτου ορμής, η Φραγκογιαννού έστρεψε το πρόσωπον προς την λευκήν καλύβην, όπου μέχρι τούδε είχεν εστραμμένα τα νώτα.

Και συγχρόνως ητοιμάζετο να φύγη, και συνάμα έστρεψε τον κανθόν*

έρρηξεν: (λ. αρχ. ρήγνυμι)· έβγαλε.

κανθός: (του όμματος)· η γωνία του ματιού.

του όμματος προς την στέρναν, διά να ιδή αν διήρκει η αγωνία.

Ανέλαβε το καλάθι της, το οποίοον είχεν αποθέσει κατ' γης, και απεμακρύνθη δύο βήματα.

Τα δύο μικρά πλάσματα ήσπαιρον* μέσα εις το νερόν. Η μικρά είχε βυθισθή ήδη. Η μεγαλύτερα επάλαιε.

Μετ' ολίγα δευτερόλεπτα, η γραία ήκουσεν όπισθεν της κρότον θύρας ανοιγομένης και ασθενή φωνήν.

Εστράφη. Η θύρα της καλύβης είχεν ανοιχθή. Η άρρωστη γυνή, η μήτηρ των δύο κορασιών, ωχρά, και τυλιγμένη με μαλλίνην σινδόνα, ομοία με φάντασμα, ίστατο εις το χάσμα της θύρας.

- Τι είναι; είπε μετά τρόμου η πάσχουσα γυνή.

ήσπαιρον: του ρ. ασπαίρω· σπαρτώ.

Τότε η Φραγκογιαννού, με μεγάλην ετοιμότητα, καθώς ίστατο ορθία, δύο βήματα προς την στέρναν, έρριψε το καλάθι της κάτω, το οποίον είχεν αναλάβει αρτίως,* και άρχισε να τρέχη, να πηδά, και να φωνάζη:

- Τα κορίτσια!... Τα κορίτσια!...

Πέσανε μέσα!... Κοίταξε!... Δεν έχετε το νου σας, χριστιανοί;... Πώς κάμανε;... Και τ' αφήνετε μοναχά τους, κοντά στη στέρνα, νερό γεμάτη!...

Καλά που βρέθηκα!... Να, τώρα πέρασα κι εγώ... Ο Θεός μ' έστειλε!

Κι εν τω άμα κύψασα και αφαιρέσασα εν ακαρεί την φουστάνα της, μείνασα με την λεγομένην «μαλλίναν», την εν είδει μεσοφορίου, απορρίπτουσα τας πατημένας χονδράς εμβάδας, μείνασα με τας κάλτσας τας τρυπημένας εις την πτέρ-

αρτίως: πριν από λίγο.

ναν, ερρίφθη βαρεία, μετά πάταγου μέσα εις το νερόν της στέρνας.

Η γυνή η άρρωστη είχε αφήσει βραχνήν κραυγήν, κι έτρεξε να κατέλθη τα δύο ή τρία λίθινα σκαλοπάτια της εισόδου, παραπατούσα και μόλις δυναμένη να βαδίζη εκ της αδυναμίας. Πριν αύτη φθάση πλησίον της στέρνας, η Γιάννου είχε πιάσει το μικρότερον κοράσιον, το οποίον της εφάινετο μάλλον πνιγμένον ήδη, και το έσυρε βραδέως προς τα έξω, με την κεφαλήν πάντοτε επίστομα εις το νερόν. Είτα σηκώσασα το μικρόν σώμα, αφού απέθεσε τούτο επί της λίθινης κρηπίδος, έκυψε κι έπιασε την άλλην κορασίδα, την μεγαλυτέραν. Την έδραξεν από το κράσπεδον του φορέματός της, και από τον ένα πόδα, κι ενώ ετράβα προς τα άνω το σώμα, η κεφαλή έμενε

κάτω, όσον το δυνατόν μακροτέραν ώραν εντός του νερού.

Τέλος η μήτηρ είχε φθάσει πλησίον της σκηνής, και η Φραγκογιαννού έσυρεν αποφασιστικώς το σώμα προς τα έξω. Απέθηκε τούτο πλησίον του άλλου σώματος.

Τα δύο μικρά πλάσματα εφείνοντο αναίσθητα.

Η Φραγκογιαννού μετά προσπάθειας, ψάξασα με τους πόδας εις το νερόν, ανεύρεν επί της μεσημβρινής πλευράς το στόμιον της στέρνας, το φραγμένον διά πλατείας σανίδος με υψηλήν ως κοντάριον λαβήν, και πατήσασα το ένα πόδα επί της εσοχής εκείνης του τοίχου ανήλθε μετά κόπου εις την κρηπίδα όλη στάζουσα.

- Είδες! Δεν το εσυλλογίστηκα! ανέκραξεν επιδεικτικώς η Φραγκογιαννού. Τάχα δεν έπρεπε

να τραβήξω τον κόπανο επάνω, να
ξεφράξω την μπούκα, για ν'
αδειάση μονομιάς η στέρνα, πριν
πνιγούν τα κοριτσάκια, τα καημένα!

Ήτο αληθές, άλλως, ότι δεν το
είχε σκεφθή. Πλην υπάρχει
υποκρισία και εν τη ειλικρινεία.

Η Φραγκογιαννού ετίναξε τα
κράσπεδα* των ενδυμάτων της, τα
διάβροχα,* και ρίπτουσα βλέμμα
επί τα δύο αναίσθητα σώματα,
ήρχισεν εν βία και σπουδή να λέγη:
- Κρέμασμα ανάποδα θέλουνε...
Χτύπημα με το καλάμι, για να ξερά-
σουν μαθές!... Καλά που είναι γλυκό
το νερό... Πού είναι ο άνδρας σου,
χριστιανή μου;... Έτσι τ' αφήνουν,
μικρά κορίτσια, μοναχά τους, να
παίζουν με το νερό της στέρνας;...
Καλά που ήρθα! Ο Θεός μ' έστειλε...
Από τον Ανάγυρο έρχομαι, απ' τον
ελιώνα... Καλά που ήτον η πόρτα

του μπαχτσέ ανοικτή!... Πού 'ναι ο
άνδρας σου; Πού 'ν' τος; Ό,τι μπήκα
απ' την πόρτα, ακούω μπλουμ!
Τρέχω... Τι να ιδώ! Δεν πρόφθασα...
Ούτε ήξευρα πως είσ' εδώ. Σε είχα
στο χωριό πως βρίσκεσαι... Είχα
μάθει πως ήσουν άρρωστη... Την
τρομάρα που πήρα!... Τώρα,
κρέμασμα ανάποδα, και γλήγορα...
Δεν πιστεύω να είναι καλά
πνιγμένα... Πού 'ναι... τος ο άνδρας
σου; Πού 'ν' τος;

Και δράξασα μετά βίας το εν
σώμα, το μικρότερον, περί του
οποίου ήτο σχεδόν βεβαία ότι ήτο
νεκρόν ήδη, το μετέφερε πλησίον
ενός δένδρου, διά να το κρέμαση
ανάποδα, ως έλεγε.

κράσπεδα: (των ενδυμάτων)· το
κάτω μέρος, ο ποδόγυρος.
διάβροχος: βρεγμένος.

Εν τω μεταξύ κατέφθασε ο πατέρας, αλλά ήταν αργά πια. Παρά τις προσπάθειες, τα δυο κοριτσάκια πέθαναν. Ήρθε ο ειρηνοδίκης, ο πάρεδρος του χωριού που εκτελούσε χρέη αστυνομικού, καθώς και ο γιατρός, και γνωμάτευσαν ότι ο θάνατος προήλθε από πνιγμό. Όταν όμως, έπειτα από λίγες μέρες, πνίγηκε πάλι ένα κοριτσάκι σε πηγάδι –τυχαία αυτή τη φορά– κι έτυχε να βρίσκεται κοντά του η Φραγκογιαννού –που θα μπορούσε να το είχε σώσει– οι υποψίες των αρχών στράφηκαν εναντίον της. Δυο χωροφύλακες πηγαίνουν στο σπίτι της να τη συλλάβουν, αλλά η Φραγκογιαννού ξεφεύγει. Αρχίζει έτσι η καταδίωξή της. Τις νύχτες κοιμάται σε σπηλιές ή σε στάνες βοσκών. Οι τύψεις και οι εφιάλτες τής ταράζουν τον ύπνο, και μολαταύτα,

σ' αυτό το διάστημα διαπράττει άλλον ένα φόνο: πνίγει το νεογέννητο κορίτσι του βοσκού Γιάννη Λυρίγκου, ενώ οι μικρές θυγατέρες του βοσκού Καμπαναχμάκη γλύτωσαν την τελευταία στιγμή, γιατί είχαν φτάσει έξω από το καλύβι οι χωροφύλακες. Καταδιωκόμενη αποφασίζει να καταφύγει στο ερημητήριο του Αγίου Σώστη, σ' ένα μικρό βραχονήσι, που με την άμπωτη γινόταν χερσόνησος. Εκεί μόναζε ονομαστός πνευματικός, «ο γέρων παπ'-Ακάκιος» και η Φραγκογιαννού σκέφτεται πως αυτός θα την έσωζε, επιβιβάζοντάς την σε κανένα διερχόμενο σκάφος. Σ' αυτόν «θα εξωμολογείτο όλα τα πάθια της. Καιρός μετανοίας πλέον...».

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι ολόκληρο το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου.

[4. ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ]

Από το κεφ. ΙΗ΄

Ύστερον απ' ολίγων λεπτών της ώρας κυνηγητόν, η Φραγκογιαννού έφθασεν εις την τοποθεσίαν, την οποίαν ο Καμπαναχμάκης είχε ονομάσει «το Μονοπάτι στο Κλήμα». Ήτον βράχος εισέχων αποτόμως προς τα έσω, σχηματίζων μικρόν ζύγωμα,* κάτωθεν του οποίου έχασκεν η άβυσσος, η θάλασσα. Άνω του ζυγώματος τούτου υπήρχε πάτημα ημισείας παλάμης το πλάτος, όλον δε το πέραμα ήτο τριών ή τεσσάρων βημάτων. Όπως το διέλθη τις, έπρεπε να πιασθή από τον άνω βράχον, βλέπων προς την θάλασσαν, να πατή με την πτέρναν, και να

ζύγωμα: τόξο, γέφυρα.

**βαδίζη εκ δεξιών προς τα αριστερά.
Η ζωή του εκρέματο εις μίαν τρίχα.**

**Η Φραγκογιαννού έκαμε τον
σταυρόν της και δεν εδίστασε. Ούτε
υπήρχεν άλλη αίρεσις* ή
προσφυγή. Δρόμος άλλος δεν υ-
πήρχεν επάνω του βράχου. Η γυνή
επήρε το καλάθι της εις τους οδό-
ντας, επήδησεν αποφασιστικός, και
διέβη αισίως το φοβερόν πέρασμα.**

**Έφθασαν κατόπιν ασθμαίνοντες
οι δυο νομάτοι. Ο χωροφύλαξ είδε
το πέρασμα κι εστάθη.**

**- Σου βαστά η καρδιά σου; είπε με
κρυφήν χαιρεκακίαν ο σύντροφός
του.**

- Δεν είναι άλλος δρόμος;

- Δεν είναι.

**- Εσύ θα το 'χης περάσει πολλές
φορές, είπεν ο στρατιώτης.**

αίρεσις: εκλογή.

- Εγώ, όχι! ηρνήθη ο αγροφύλαξ.
- Δεν ήσουν τσομπάνης;
- Εγώ έβοσκα πρόβατα στον κάμπο.
Ο χωροφυλαξ εδίστασεν ακόμη.
- Και να μας ρίξη κάτω μια γυναίκα!
είπε.
- Δεν προφτάσαμε να την ιδούμε τη
στιγμή που περνούσε, είπεν είρων
ο δραγάτης. Αν την έβλεπες, θα σου
'κανε καρδιά.
- Αληθινά;
- Δεν ξέρεις πόσες φορές δίνουν το
παράδειγμα οι γυναίκες! είπεν ο α-
γροφύλαξ. Σε καμπόσα πράγματα,
δείχνουν πολύ κουράγιο.
- Κι εγώ θα περάσω! είπεν ο
χωροφυλαξ.
- Εμπρός!

Ο χωροφυλαξ έβγαλε το αμπέχο-
νόν του, και το έτεινεν εις τον σύ-
ντροφόν του, μείνας με το υποκάμι-
σον. Έκαμε το σημείον του Σταυρού.

- Αν περάσω πέρα, μου το ρίχνεις, είπες.

Εδοκίμασε να πατήση επί του στενού, επιάσθη από τον βράχον. Μετά εν βήμα ωπισθοδρόμησε.

- Μ' έπιασε ζαλάδα, είπεν.

Εν τω μεταξύ η Φραγκογιαννού, τρέχουσα, είχεν ανηφορίσει, και ανήρχετο υψηλότερα εις την ακτήν. Αποκαμωμένη, ήσθμαιεν, εφύσα. Επήγαινε κι εστέκετο επί μίαν ανεπαίσθητον στιγμήν κι έτεινε τα ώτα ακρωμένη. Ήθελε να βεβαιωθή αν θα διέβαινον το πέρασμα οι δύο διώκται της. Αλλά δεν ήκουε τίποτε. Από την βραδύτητα αυτήν εσυμπέρανεν ότι οι δύο «νομάτοι» εδίσταζον πολύ να περάσουν το μονοπάτι.

Τέλος έφθασεν εις του Πουλιού την Βρύση, όπως την είχεν ονομάσει ο Καμπαναχμάκης. Ήτο μία πηγή επάνω εις υψηλόν βράχον, επί

του οποίου εσχηματίζετο μικρόν ολισθηρόν οροπέδιον από χώμα, γεμάτον από βρύα και άλλα υγρά χόρτα, τα οποία εφάινοντο ως να έπλεον εις το νερόν. Η Φραγκογιαννού επάτει καλά διά να μη γλιστρήση και πέση. Από την βρύσιν εκείνην, πράγματι, μόνον τα πετεινά τ' ουρανού ηδύναντο να πίνουν. Η Χαδούλα έκυψε κι έπτε...

- Αχ! καθώς πίνω απ' τη βρυσούλα σας, πουλάκια μου, είπε, δώστε μου και τη χάρη σας, να πετάξω!...

Κι εγέλασε μοναχή της, απορούσα πού εύρε τον αστεϊσμόν αυτόν εις τοιαύτην ώραν. Αλλά τα πουλιά, όταν την είδαν, είχαν αγριεύσει, κι επέταξαν έντρομα...

Εκάθισε, δίπλα εις του Πουλιού την Βρύση, διά να ξαποστάση και πάρη τον ανασασμόν της. Σχεδόν είχε βεβαιωθή πλέον ότι οι δύο

«νομάτοι» δεν είχαν κατορθώσει να διαβώσι το Μονοπάτι στο Κλήμα.

Αλλά δε ησθάνετο ασφάλειαν, η δύστηνος, καθήμενη εκεί. Όθεν, μετ' ολίγα λεπτά εσηκώθη, επήρε το καλάθι της, κι έτρεξε τον κατήφορον. Τώρα πλέον επήγαιναν αποφασιστικώς εις τον Αϊ-Σώστην, εις το Ερημητήριον. Καιρός ήτο, αν εγλύτωνε, να εξαγορευθή* τα κρίματά της εις τον γέροντα, τον ασκητήν.

Εις ολίγα λεπτά της ώρας κατήλθε την ακτήν, κι έφθασεν εις τα χαλίκια του αιγιαλού, εις την άμμον. Αντίκρυσεν τον αλίκτυπον* βράχον, επάνω εις τον οποίον εφάινετο ο παλαιός ναΐσκος του Αγίου Σώζοντος. Ο λαιμός της άμμου, ο ενώνων τον μικρόν βράχον με την

**εξαγορευόμαι: εξομολογούμαι
αλίκτυπος: θαλασσοδαρμένος**

στερεάν, μόλις ανείχεν ένα δάκτυλον υπεράνω του κύματος. Τώρα ήρχιζε να γίνεται πλημμύρα. Η Φραγκογιαννού εστάθη κι εδίστασε. «Τάχα δεν θα... ξαναγίνη ρήχη σε λίγη ώρα; είπε. Γιατί να βιαστώ τώρα, να γίνω μούσκεμα;»

Αλλά την ιδίαν στιγμήν άκουσε θόρυβον όχι μικρόν επί του κρημνού. Δύο άνδρες, ο εις στρατιωτικός, ο άλλος πολίτης, με δύο τουφέκια επ' ώμου, κατήρχοντο τρέχοντες τον κατήφορον. Ο πολίτης δεν ήτον ο δραγάτης τον οποίον είχε αφήσει οπίσω, με τον ένα χωροφύλακα, ήτον άλλος, κι εφόρει φράγκικα. Αυτή λοιπόν ήτο η ενέδρα, την οποίαν είχε υποπτεύσει ευλόγως αυτή, με την οποίαν ηθέλησαν να την βάλουν εις τα στενά; Ιδού ότι τώρα την έφθαναν.

Η Φραγκογιαννού έτρεξεν, έκαμε τον σταυρόν της, κι επάτησεν επάνω εις το πέρασμα της άμμου. Η άμμος ήτον ολισθηρά. Το κύμα ανήρχετο, εφούσκωνε. Η γυνή δεν ωπισθοδρόμησε. Δεν είχεν άλλην σανίδα σωτηρίας. Ούτε αυτήν, την παρούσαν, μάλιστα δεν είχε.

Το κύμα ανέβαινεν, ανέβαινεν. Η Φραγκογιαννού επάτει. Η άμμος ενέδιδεν. Οι πόδες της εγλιστρούσαν.

Ο βράχος του Αγίου Σώζοντος απείχε περί τας δώδεκα οργυιάς από την ακτήν. Ο λαιμός της άμμου, το πέρασμα, θα ήτο πλέον ή πεντήκοντα βημάτων το μήκος.

Το κύμα την έφθανεν έως το γόνυ, είτα ως την μέσην. Η άμμος εγλιστρούσε. Εγίνετο βάλτος, λάκκος. Το κύμα ανήλθεν έως το στέρνον της.

Οι δύο άνδρες, οίτινες την εκυνήγουν, έρριψαν μίαν τουφεκιάν διά

να την πτοήσουν. Είτα ηκούσθησαν αι φωναί των, φωναί αλαλαγμού και βεβαίας νίκης.

Η Φραγκογιαννού απείχεν ακόμη ως δέκα βήματα από τον Αϊ-Σώστην.

Δεν είχε πλέον έδαφος να πατήση· εγονάτισεν. Εις το στόμα της εισήρχετο το αλμυρόν και πικρόν ύδωρ.

Τα κύματα εφούσκωναν αγρίως, ως να είχαν πάθος. Εκάλυψαν τους μυκτήρας* και τα ώτα της. Την στιγμήν εκείνην το βλέμμα της Φραγκογιαννούς αντίκρυσσε το Μποστάνι, την έρημον βορειοδυτικήν ακτήν, όπου της είχαν δώσει ως προίκα έναν αγρόν, όταν νεανίδα την υπάνδρευσαν και την εκουκούλωσαν και την έκαμαν νύμφην οι γονείς της.

- Ω! να το προικιό μου! είπε.

Αυταί υπήρξαν αι τελευταίαι λέξεις της. Η γραία Χαδούλα εύρε τον

θάνατον εις το πέραςμα του Αγίου Σώστη, εις τον λαιμόν τον ενώνοντα τον βράχον του ερημητηρίου με την ξηράν, εις το ήμισυ του δρόμου, μεταξύ της θείας και της ανθρωπίνης δικαιοσύνης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Η Φραγκογιαννού φτάνει στην εγκληματική ιδέα της βρεφοκτονίας (στο κεφ. Ε΄) ύστερα από εμπειρίες και εσωτερικές διεργασίες που δίνονται στα τέσσερα πρώτα κεφάλαια του έργου. Με βάση τα αποσπάσματα και τις περιληπτικές πληροφορίες να διερευνήσετε τα αίτια που συντείνουν στη διαμόρφωση της παράλογης ιδέας της και να τα εκθέσετε σε συνεχή λόγο. Τα αίτια αυτά θα τα αναζητήσετε κυρίως: α) Στις ατομικές της εμπειρίες

β) Στο κοινωνικό περιβάλλον της (οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, κυρίαρχες αντιλήψεις)

γ) Στο χαρακτήρα της

δ) Στην κατάσταση που ζει τώρα δίπλα στο άρρωστο βρέφος και στη λεχώνα κόρη της.

2. α) Η ιδέα που διακατέχει τη Φραγκογιαννού και οι πράξεις της έρχονται σε αντίθεση με τις θρησκευτικές και ηθικές αντιλήψεις, είναι αποτρόπαια εγκλήματα. Πώς η Φραγκογιαννού γεφυρώνει μέσα της αυτό το χάσμα; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.

β) Ο συγγραφέας σχολιάζοντας την ιδέα της Φραγκογιαννούς λέει; «Άρχισε πράγματι να ψηλώνει ο νους της. Είχε παραλογίσει επιτέλους. Επόμενο ήταν ήτο, διότι είχε εξαρθεί εις ανώτερα ζητήματα». Πώς αντιλαμ-

βάνεστε το νόημα αυτού του σχολίου; Επίσης; πώς αντιλαμβάνεστε το νόημα της τελευταίας παραγράφου: «Η γραία Χαδούλα εύρε τον θάνατον... της ανθρωπίνης δικαιοσύνης», γ) Όπως είδατε στην εισαγωγή, η Φόνισσα θεωρείται «δυνατό ψυχογραφικό έργο». Σ' αυτήν παρατηρούμε επίσης ένα από τα κύρια γνωρίσματα της συγγραφικής τέχνης του Παπαδιαμάντη, το ρεαλισμό. Να επαληθεύσετε τις παρατηρήσεις αυτές με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο θεσμός της προίκας, ενώ ενίσχυε τη θέση της γυναίκας στην έγγαμη ζωή της, συγχρόνως τη μετέβαλλε σε αντικείμενο αγοραπωλησίας. Στην εποχή μας ο θεσμός αυτός

**άρχισε να υποχωρεί. Ποια νομίζετε
ότι είναι τα αίτια αυτής της παρακ-
μής του θεσμού και πως επηρεάζει
η παρακμή τη θέση της γυναίκας;
(Μπορείτε να συμβουλευτείτε και το
κείμενο του Α. Λασκαράτου:
Η Προίκα).**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1ου ΤΟΜΟΥ

ΝΕΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

Εισαγωγή	7
Γ. Βιζυηνός: Ποίος ήταν ο φονεύς του αδελφού μου (Άπαντα, Βίβλος).....	42
Μοσκόβ-Σελήμ (Διηγήματα, εκδ. Ερμής).....	69
Βιογραφικό σημείωμα	111
Αλέξ. Παπαδιαμάντης: Η φόνισσα	114

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.